

Kuka ei kuulu joukkoon?

Lasten ja nuorten kokema syrjintä Suomessa

Paula Kankkunen, Päivi Harinen, Elina Nivala ja Mari Tapio

Yhdenvertaisuus

Sisäasiainministeriön julkaisu 36/2010

YHDENVERTAISUUS
ETUSIJALLE

MONINAISUUDEN PUOLESTA
SYRJINTÄÄ VASTAAN

Tämä julkaisu on tuotettu osana YES - Yhdenvertaisuus EtuSijalle -hanketta, joka on saanut rahoitusta Euroopan yhteisön työllisyyttä ja sosiaalista yhteisvastuuta koskevasta PROGRESS -ohjelmasta (2007-2013).

Julkaisussa ilmaistut mielipiteet ovat kirjoittajan omia, eikä Euroopan komissio vastaa julkaisun sisällön käytöstä. Tämän julkaisun sisältö ei välttämättä edusta Euroopan komission kantoja tai näkemyksiä.

YES - Yhdenvertaisuus EtuSijalle on hallinnon, viranomaisten sekä syrjintävaarassa olevia ryhmiä edustavien elinten ja järjestöjen välinen yhteistyöprojekti, jonka tavoitteena on edistää syrjimättömyyttä ja yhdenvertaisia mahdollisuuksia. Projektiä toteuttavat sisäasiainministeriö, oikeusministeriö, opetus- ja kulttuuriministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö, puolustusvoimien Pääesikunta sekä Saamelaiskäräjät ja syrjinnän vaarassa olevia tahoja edustavat järjestöt ja neuvottelukunnat. Lisätietoa osoitteesta www.yhdenvertaisuus.fi.

PAULA KANKKUNEN, PÄIVI HARINEN, ELINA NIVALA JA MARI TAPIO

KUKA EI KUULU JOUKKOON?

LASTEN JA NUORTEN KOKEMA SYRJINTÄ SUOMESSA

Julkaisija: Sisäasiainministeriö
Copyright: Sisäasiainministeriö

Paula Kankkunen, Päivi Harinen, Elina Nivala ja Mari Tapio

Kuka ei kuulu joukkoon? Lasten ja nuorten kokema syrjintä Suomessa

Sisäasiainministeriön julkaisut 36/2010

ISBN 978-952-491-627-1 (paino)

ISBN 978-952-491-628-8 (pdf)

ISSN 1236-2840

Kannen ulkoasu: Hahmo Design Oy

Paino: Painoyhtymä Oy

Porvoo 2010

Tekijät (toimielimestä, toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri) Paula Kankkunen, Päivi Harinen, Elina Nivala ja Mari Tapio		Julkaisun laji	
		Toimeksiantaja Yhdenvertaisuus Etusijalle (YES3) -hanke	
		Toimielimen asettamispäivä 11.12.2009 SM085:00/2009	
Julkaisun nimi Kuka ei kuulu joukkoon? Lasten ja nuorten kokema syrjintä Suomessa			
Julkaisun osat			
Tiivistelmä Tämä raportti perustuu Lasten ja nuorten syrjintäkokemukset Suomessa -tutkimukseen. Tutkimus on osa sisäasiainministeriön Yhdenvertaisuus EtuSijalle 3 -hanketta. Tutkimuksessa tarkasteltiin 10–17-vuotiaiden eri vähemmistöryhmiin (etniset, kielelliset, uskonnolliset ja seksuaalivähemmistöt sekä eri vammaisryhmät) kuuluvien lasten ja nuorten kokeman syrjinnän yleisyyttä ja muotoja, syrjintään liittyviä uhrikokemuksia ja niistä selviytymistä sekä pyrittiin tunnistamaan mahdollisuuksia syrjinnän ehkäisemiseen ja vähentämiseen. Tutkimus perustuu kahden valmiin aineiston lisäksi tätä tutkimusta varten koottuihin laadulliseen haastatteluaineistoon ja määrälliseen verkkokyselyaineistoon. Aineistonkeruu ei perustunut tilastolliseen otantaan, joten tutkimuksen tulokset eivät ole tilastollisesti yleistettäviä. Ilmiö- ja kokemustasolla ne kuitenkin kertovat lasten ja nuorten syrjintäkokemusten yleisyydestä ja vaikutuksista arjessa. Tutkimuksen tuloksena voi todeta, että syrjintäkokemukset ovat lasten ja nuorten arjessa varsin yleisiä. Noin kolmannes verkkokyselyn vastaajista kertoi joutuneensa ainakin joskus jonkinlaisen syrjinnän kohteeksi. Vähemmistöryhmään kuuluminen ei tulosten mukaan näytä olevan yleisellä tasolla tilastollisesti merkitsevässä yhteisessä syrjinnän kokemusten yleisyyteen, mutta tietyt syrjinnän muodot korostuvat eri vähemmistöryhmiin kuuluvien nuorten arjessa ja eri toimintaympäristöissä. Keskimääräistä alttiimpia syrjinnälle näyttävät olevan eri tavoin vammaiset tai pitkäaikaissairaat lapset ja nuoret sekä seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret. Sukupuolten välisessä vertailussa havaittiin syrjinnän muotojen painottuvan siten, että pojat kokevat enemmän väkivaltaa ja uhkailua ja tytöt puolestaan ovat herkempiä tunnistamaan ennakkoluulojen kohteeksi joutumista. Ikäryhmistä syrjintäkokemukset painottuvat yläkouluikään eli 13–15-vuotiaisiin. Koulu ja varsinkin yläkoulu on kaikkien tutkimuksen aineistojen valossa erityinen syrjinnän ympäristö. Syrjinnän syyksi näyttää riittävän mikä tahansa ulkonäössä tai käyttäytymisessä havaittu erilaisuus, ja syrjintä on hyvin monimuotoista. Koulun ulkopuolisissa julkisissa tiloissa kuten kadulla, kaupoissa ja liikennevälineissä vähemmistöryhmiin kuuluvien nuorten syrjintä painottuu ennakkoluuloisen suhtautumisen kokemuksiin. Kaikissa ympäristöissä syrjijä on yleisimmin syrjitylle tuttu lapsi tai nuori, joka ei kuitenkaan ole oma kaveri. Koulun ulkopuolisissa julkisissa tiloissa korostuu vieraiden lasten, nuorten ja aikuisten syrjivä toiminta. Tuttujen aikuisten syrjivä toiminta puolestaan on yleisintä kotona. Tutkimuksen mukaan syrjinnän kokemukset vaikuttavat lasten ja nuorten elämässä voimakkaasti. Syrjinnän kokemuksia käsitellään ja pyritään hallitsemaan paitsi puhumalla ja yhteisöjen tuella myös vahingoittamalla itseä. Syrjintä aiheuttaa vahvoja negatiivisia tunteita ja muuttaa käsitystä itsestä, muista ihmisistä ja ympäröivästä maailmasta. Toisaalta se voi muuttua myös kasvattavaksi kokemukseksi ja saada aikaan positiivista taistelijahenkeä. Aikuisten toiminnasta syrjinnän ehkäisemiseksi tai vähentämiseksi lapsilla ja nuorilla on pessimistinen kuva: heidän kokemustensa mukaan aikuisilla ei ole juuri keinoja vaikuttaa syrjintään. Kuitenkin heillä on myös vahva näkemys, että syrjinnän torjumiseksi tulee yrittää tehdä enemmän.			
Avainsanat (asiasanat) lapset, nuoret, vähemmistöt, syrjintä, yhdenvertaisuus			
Muut tiedot Sähköisen julkaisun ISBN 978-952-491-628-8 (PDF), osoite www.intermin.fi/julkaisut/TAI www.yhdenvertaisuus.fi			
Sarjan nimi ja numero Sisäasiainministeriön julkaisut 36/2010		ISSN 1236-2840	ISBN 978-952-491-627-1
Kokonaissivumäärä 52	Kieli suomi	Hinta maksuton	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja Sisäasiainministeriö		Kustantaja/julkaisija Sisäasiainministeriö	

Författare (uppgifter om organet: organets namn, ordförande, sekreterare) Paula Kankkunen, Päivi Harinen, Elina Nivala Ja Mari Tapio	Typ av publikation Uppdragsgivare Projektet Likabehandling först och främst (YES3) Datum för tillsättandet av organet 11.12.2009 SM085:00/2009
Publikation (även den finska titeln) Vem hör inte hit? Diskriminering av barn och unga i Finland (Kuka ei kuulu joukkoon? Lasten ja nuorten kokema syrjintä Suomessa)	
Publikationens delar	
Referat <p>Denna rapport grundar sig på en undersökning om barns och ungdomars upplevelser av diskriminering. Undersökningen är en del av inrikesministeriets projekt Likabehandling först och främst (Yhdenvertaisuus EtuSijalle 3).</p> <p>I undersökningen utredes hur vanlig diskriminering är bland barn och unga i åldern 10–17 år från olika minoritetsgrupper (etniska, språkliga, religiösa och sexuella minoriteter och funktionsnedsatta) och vilka uttryck den tar sig, offererfarenheter i anslutning till diskriminering och hur man har tacklat dem. Avsikten var också att identifiera möjligheterna att förebygga och minska diskriminering. Undersökningen grundar sig på två färdiga material och på kvalitativt intervjumaterial och kvantitativt webbenkätmaterial som samlats för denna undersökning. Materialinsamlingen grundade sig inte på ett statistiskt urval, så resultaten är inte statistiskt allmängiltiga. Som fenomen och erfarenheter visar de dock på hur vanliga upplevelser av diskriminering är bland barn och ungdomar och hur upplevelserna påverkar vardagen.</p> <p>Undersökningens resultat visar att upplevelser av diskriminering är mycket vanliga bland barn och ungdomar. Ca en tredjedel av dem som svarade på webbenkäten angav att de åtminstone någon gång råkat ut för diskriminering. Att höra till en minoritetsgrupp ser enligt resultaten inte ut att på allmän nivå ha något betydande statistiskt samband med hur vanlig diskriminering är, men vissa former av diskriminering är mer vanligt förekommande i vardagen och i olika omgivningar för ungdomar som hör till olika minoritetsgrupper. Det ser ut som om barn och ungdomar som har olika funktionsnedsättningar eller är långtidssjuka samt ungdomar som hör till sexuella minoriteter är genomsnittligt mer utsatta för diskriminering. I en jämförelse mellan pojkar och flickor när det gäller olika former av diskriminering upptäcktes att pojkar upplever mer våld och hot och flickor har lättare att känna att de är utsatta för fördomar. Av åldersgrupperna betonas upplevelserna av diskriminering på högstadieåldern, dvs. 13–15-åringar.</p> <p>Skolan och i synnerhet högstadiet är enligt hela undersökningens material en miljö där det är särskilt vanligt med diskriminering. Det ser ut att räcka med vilken som helst olikhet i utseendet eller beteendet för att diskriminering kan uppstå, och diskrimineringen tar sig mycket olika uttryck. På allmänna platser utanför skolan, såsom på gatan, i butiker och i transportmedel betonas den diskriminering som upplevs av ungdomar från minoritetsgrupper på fördomsfulla inställningar. I alla miljöer är den som diskrimineras oftast ett barn eller en ungdom som känner den som blir diskriminerad, om än inte dennes kompis. På allmänna platser utanför skolan betonas sådan diskriminering som begås av främmande barn, ungdomar och vuxna. Diskriminering som begås av bekanta vuxna är vanligast i hemmet.</p> <p>Enligt undersökningen har upplevelser av diskriminering en stark inverkan på barns och ungdomars liv. Diskrimineringsupplevelserna behandlas och hanteras genom att man pratar om dem och får stöd av någon grupp, men också genom att man skadar sig själv. Diskriminering orsakar starka negativa känslor och ändrar den utsattas uppfattning om sig själv, andra människor och den omgivande världen. Å andra sidan kan den också bli en upplevelse som gör att man växer och får positiv kämparanda. Barn och unga har en pessimistisk bild av de vuxnas agerande när det gäller att bekämpa eller minska diskriminering: Enligt deras erfarenheter har de vuxna nästan inga sätt att påverka diskriminering. De har dock också en stark åsikt att det gäller att göra mer för att bekämpa diskriminering.</p>	

Nyckelord barn, unga, minoriteter, diskriminering, likabehandling			
Övriga uppgifter Elektronisk version, ISBN 978-952-491-628-8 (PDF), www.intermin.fi/publikationer ELLER www.yhdenvertaisuus.fi			
Seriens namn och nummer Inrikesministeriets publikation 36/2010		ISSN 1236-2840	ISBN 978-952-491-627-1
Sidoantal 52	Språk finska	Pris avgiftsfri	Sekretessgrad offentlig
Distribution Inrikesministeriet		Förläggare/utgivare Inrikesministeriet	

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	9
2	TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET JA AIEMMAT TUTKIMUKSET	10
	2.1 Syrjintä ja sen lähikäsitteet	10
	2.2 Lasten ja nuorten kokema syrjintä aiemmissä tutkimuksissa	13
3	TUTKIMUKSEN AINEISTOT	15
	3.1 Valmiit aineistot	15
	3.2 Verkkokyselyaineisto	15
	3.3 Haastatteluaineisto	17
4	LASTEN JA NUORTEN KOKEMAN SYRJINNÄN YLEISYYS JA MUODOT	18
	4.1 Syrjintä ei ole vain vähemmistökysymys	18
	4.2 Syrjinnän eri muotojen yleisyys	19
	4.3 Syrjinnän muotojen tarkempi kuva	20
	4.4 Syrjinnän ulottuvuudet, sukupuoli ja ikä	22
	4.5 Syrjinnän paikat ja syrjijät	23
5	SYRJINTÄ ELETTYNÄ JA ARJESSA KOETTUNA	26
	5.1 Erilaisuus syrjintäkokemuksia ja -perusteluja läpäisevänä teemana	26
	5.2 Nuorten suosio- ja syrjintähierarkiat	28
	5.3 Syrjinnän tilat ja tilanteet	30
	5.4 Syrjässä olemisen puolia ja puolia	34
6	SELVIITYMISEN JA HALLINNAN KEINOT	37
	6.1 Loukatut tunteet ja niiden kanssa selviäminen	37
	6.2 Syrjinnän seuraukset	40
	6.3 ”En minä, mutta ne muut”	41
	6.4 Uskotut aikuiset	42
	6.5 Aikuisten väliintulo?	44
	6.6 Mikä neuvoksi?	46
7	PÄÄTELMÄT	50
	LÄHTEET	53

1 JOHDANTO

Sisäasiainministeriön oikeusyksikkö pyysi tammikuussa 2010 tarjousta Yhdenvertaisuus EtuSijalle 3 -hankkeen rahoittaman uhritutkimuksen toteuttamisesta aiheesta ”Lasten ja nuorten kokema syrjintä Suomessa”. Tarjouspyynnössä tutkimuksen tarkoituksiksi määriteltiin selvittää eri vähemmistöihin kuuluvien 10–17-vuotiaiden lasten ja nuorten syrjintäkokemuksia eri toimintaympäristöissä, kuten koulussa, asuinympäristöissä, liikennevälineissä ja harrastuksissa. Tutkimuksessa huomioonotettaviksi syrjintäperusteiksi määriteltiin vähintään ikä, etninen tausta, uskonto, vammaisuus ja seksuaalinen suuntautuminen. Tavoitteeksi asetettiin selvittää lasten ja nuorten näkökulmasta syrjintäkokemusten yleisyyttä sekä kuvata syrjinnän muotoja.

Tarjosten perusteella tutkimuksen toteuttajaksi valittiin Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitos. Tutkimus käynnistyi maaliskuussa 2010, ja tutkimusta toteuttamaan palkattu tutkija aloitti työnsä huhtikuun alussa.

Tutkimusryhmä tarkensi tutkimuksen tarkoitusta jakamalla sen kolmeen tutkimustehtävään:

1. eri vähemmistöryhmiin (etniset, kielelliset, uskonnolliset ja seksuaalivähemmistöt, eri tavoin vammaiset ja pitkäaikaissairaat) kuuluvien 10–17-vuotiaiden lasten ja nuorten syrjintäkokemusten yleisyyden kartoittaminen kokemustasolla
2. lasten ja nuorten kokeman syrjinnän muotojen jäsentäminen
3. syrjityksi tuleminen kokemuksellisten ulottuvuuksien ymmärtäminen.

Näiden tutkimustehtävien toteuttamiseksi on sekä hyödynnetty olemassa olevia lasten ja nuorten syrjinnän kokemustietoa sisältäviä tutkimusaineistoja että koottu uutta, eri vähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten syrjintäkokemuksia kohdennetusti kartoitettavaa kysely- ja haastatteluaineistoa. Määrällisen kyselyaineiston avulla on kartoitettu syrjintäkokemusten yleisyyttä ja jäsennetty syrjinnän eri muotoja. Laadullisen haastatteluaineiston avulla on syvennetty ymmärrystä syrjinnän kokemuksellisista merkityksistä ja vaikutuksista lasten ja nuorten arjessa sekä tarkasteltu syrjintäkokemuksista selviytymisen keinoja.

Tämän tutkimuksen yhteiskunnallisena tavoitteena on osana Yhdenvertaisuus EtuSijalle 3 -hanketta kasvattaa tietoisuutta ja valmiuksia yhdenvertaisen kohtelun ja syrjimättömyyden toteutumiseksi sekä edistää monimuotoisuuden hyväksymistä suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimus tekee näkyväksi lasten ja nuorten kokemaa syrjintää, josta ei Suomessa ole saatavilla tämänkaltaista tutkimustietoa. Pyrkimyksenä on herättää keskustelua myös syrjinnän ehkäisemisen mahdollisuuksista lasten ja nuorten toimintaympäristöissä sekä luoda perustaa syrjintää kokeneiden lasten ja nuorten tukemiselle lisäämällä aikuisten ymmärrystä heidän kokemuksistaan.

2 TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET JA AIEMMAT TUTKIMUKSET

Tässä pääluvussa määritellään tutkimuksen keskeiset käsitteet ja tehdään lyhyt katsaus aiempiin lasten ja nuorten kokemaa syrjintää tarkastelleisiin tutkimuksiin Suomessa.

2.1 *Syrjintä ja sen lähikäsitteet*

”*Syrjintä* on ihmisten välisiin eroihin perustuvaa ei-hyväksyttävää erottelua.” Syrjinnän määrittelyssä lähtökohtana on sen tunnustaminen, että ihmiset ovat erilaisia ja että erilaisuus on hyväksyttävää. Jos ihmisiä ryhdytään erottelamaan näiden luonnollisten erojen perusteella, kyse on syrjinnästä. (Scheinin 1996, 7–8.)

Ihmisten kanssakäymisessä tehdään paljon erotteluita. Osa niistä on hyväksyttävällä tavalla perusteltavissa, mutta on huomattava, että ”hyväksyttävät perustelut” ovat historiallisesti muuttuvia. Nykyisissä syrjinnän tarkasteluissa nämä hyväksyttävät perustelut kiinnitetään ihmisoikeuksiin. Ollakseen hyväksyttävää erottelun on oltava ihmisoikeusnäkökulmasta perusteltua ja lisäksi kohtuullista, eli syrjintää on toisaalta ihmisoikeuksiin perustumatonta ja toisaalta liiallisen voimakas erottelu ihmisten välillä. (Mt. 7–9.)

Ihmisoikeussopimuksissa ja niihin pohjautuvassa lainsäädännössä luetellaan seikkoja, joiden perusteella tehtävä ihmisten erottelu ei ole hyväksyttävää. Nämä eivät ole tyhjentäviä luetteloita kielletyistä erotteluperusteista, mutta niitä voi pitää listauksina sellaisista erotteluperusteista, jotka eivät *ainakaan* ole hyväksyttäviä ja jotka erityisen herkästi tulkitaan syrjinnäksi. Nämä erotteluperusteet liittyvät pääosin ominaisuuksiin, joihin ihminen ei voi itse vaikuttaa, kuten sukupuoleen tai etniseen alkuperään. (Mt. 9.)

Tällaiset luettelot osoittavat, että tiettyihin ihmisryhmiin liittyy olettaen syrjinnän kohteeksi joutumisesta (mt. 11). Nämä ihmisryhmät ovat usein vähemmistöryhmiä eli tietyllä alueella asuvasta ja useimmiten valtaa käyttävästä valtaväestöstä jonkin henkilöönsä tai alkuperäänsä liittyvän ominaisuuden vuoksi poikkeavien ihmisten ryhmiä. Kun vähemmistöryhmään liitetään olettaen syrjinnästä, ajatellaan, että vähemmistöryhmään kuuluminen altistaa yksilön ei-hyväksyttävälle erottelulle. Yksilöä aletaan kohdella syrjivästi hänen todellisten tai kuviteltujen ryhmäominaisuuksiensa vuoksi. Yksilö siis joutuu syrjinnän kohteeksi, koska hänet nähdään vähemmistöryhmän edustajana. (Lång & Mohell 1996, 20.)

Useimmiten syrjintä mielletään nimenomaan enemmistöryhmään kuuluvien toteuttamaksi ja vähemmistöryhmään kuuluviin kohdistuvaksi. Yhteiskunnan rakenteiden ja historiallisten seikkojen vuoksi vähemmistöryhmiin kuuluvat kohtaavatkin syrjintää todennäköisemmin (Lepola 2007, 9). Laeissa luetellut kielletyt syrjintäperusteet eivät kuitenkaan rajaa syrjinnän kieltoa vain niihin. Myös muihin seikkoihin perustuva erottelu ja erilainen kohtelu voivat olla syrjintää. (Scheinin 1996, 12.) Syrjintä ei siten ole vain vähemmistöjä koskeva ilmiö, vaan syrjintää voi

kokea kuka tahansa (Lepola 2007, 9). Lisäksi syrjintää voi tapahtua paitsi ryhmien välillä myös ryhmien sisällä. Oman ryhmän sisällä tapahtuvaa syrjintää voidaan kutsua sisäryhmäsyrjinnäksi. Sisäryhmäsyrjinnän käsitteeseen liitetään oletus, että tiettyyn ryhmään kuuluva saattaa kuulua samanaikaisesti myös johonkin toiseen ryhmään ja kokea tästä syystä syrjintää omassa ryhmässään. (Ks. Aaltonen & Joronen & Villa 2009, 19–20.) Esimerkiksi johonkin uskonnolliseen vähemmistöön kuuluva nainen voi sukupuolensa vuoksi kokea sisäryhmäsyrjintää uskonnollisessa ryhmässään.

Suomen lainsäädännössä syrjinnän kiellon lähtökohtana on perustuslain 6 §, jonka toisessa momentissa todetaan: ”Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.” (Suomen perustuslaki 1999/731, 6 §.) Monissa laeissa tarkennetaan tämän yleisperiaatteen toteutusta eri elämänilmoilla, mutta yksityiskohtaisimmat syrjintäkieltoa säätelevät lait ovat tasa-arvolaki ja yhdenvertaisuuslaki. Tasa-arvolaisilla kielletään sekä naisten että miesten syrjintä sukupuolen perusteella. Laajemmin kielletyistä syrjintäperusteista säädetään yhdenvertaisuuslaissa, jossa kielletään syrjintä ”iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella”. (Ahtela ym. 2006, 17–20, 24, 28; Yhdenvertaisuuslaki 2004/21, 6 §.) Yleisperiaatteena voi todeta, että laeissa säädetty syrjinnän kieltä koskee sekä julkisen vallan toimintaa suhteessa yksilöihin että yksilöiden keskinäistä toimintaa, vaikka julkisen vallan käyttäjiin kohdistuukin tässä suhteessa erityisiä velvoitteita muun muassa yhdenvertaisuuden edistämistä (Scheinin 1996, 14–18).

Syrjintä voi olla luonteeltaan välitöntä, jolloin kyseessä on ihmisten erilainen kohtelu jonkin ei-hyväksyttävän erottelun perusteella. Välittömässä syrjinnässä henkilöä kohdellaan epäsuotuisammin kuin jotakuta toista ilman, että tälle kohtelulle on hyväksyttävää perustelua. Välillistä syrjintää puolestaan on neutraalilta vaikuttava säännös tai näennäisesti samanlainen kohtelu, joka kuitenkin johtaa syrjiviin vaikutuksiin, koska ihmiset ovat erilaisia eikä tätä erilaisuutta huomioida. Välillisen syrjinnän välttämiseksi tarvitaan positiivista erityiskohtelua – poikkeamista ihmisten samanlaisesta kohtelusta yhdenvertaisuuden aikaansaamiseksi eli heikommassa asemassa olevien ihmisten tilanteen parantamiseksi. (Ahtela ym. 2006, 34–35, 43; Scheinin 1996, 10–11.) Välittömän ja välillisen syrjinnän lisäksi yhdenvertaisuuslaissa määritellään syrjinnän muodoksi *häirintä*, jolla tarkoitetaan ”henkilön tai ihmisryhmän arvon ja koskemattomuuden tarkoituksellista tai tosiasiallista loukkaamista siten, että luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai hyökkäävä ilmapiiri” (Yhdenvertaisuuslaki 2004/21, 6 §).

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan syrjinnän muodoista erityisesti häirintää. Tutkimuksen pää-tarkoituksena on kartoittaa lasten ja nuorten kokeman häirinnän yleisyyttä, tarkastella sen muotoja ja esiintymistä eri ympäristöissä sekä ymmärtää sen kokemuksellisia vaikutuksia lasten ja nuorten elämässä. Lisäksi pyritään tunnistamaan lasten ja nuorten kokeman välittömän ja välillisen syrjinnän muotoja, jos niitä tulee aineistossa esiin. Syrjintää lähestytään lasten ja nuorten

arkisten ympäristöjen toimintakulttuurien näkökulmasta, ei esimerkiksi erilaisiin ikärajoihin, sääntöihin tai vastaavaan liittyvänä institutionaalisenä kysymyksenä.

Kun tarkastellaan lasten ja nuorten kokemaa syrjintää erityisesti häirinnän merkityksessä, tullaan hyvin lähelle *kiusaamisen* käsitettä. Kiusaamista on määritelty erityisesti kouluun liittyvänä käsitteenä, koulukiusaamisena. Christina Salmivallin (2003, 11) mukaan ”kiusaamisella tarkoitetaan yhteen ja samaan oppilaaseen toistuvasti kohdistuvaa tahallisen vihamielistä käyttäytymistä”. Kiusaaja on jollain tavoin kiusattua vahvempi, eli kiusaamista määrittää toistuvuuden lisäksi vallankäyttö (mt.). Toistuvan vihamielisen käyttäytymisen lisäksi kiusaaminen voidaan määritellä hiukan väljemmin toistuvasti tiettyyn henkilöön kohdistuviksi kielteisiksi teoiksi, joita voivat olla muiden muassa fyysisen väkivallan muodot, ilkeät sanat ja poissulkeminen eli erilaiset fyysisen vamman tai epämukavan olon tuottavat teot (Olweus 1992, 14).

Kiusaaminen voi olla hyvin monimuotoista toimintaa, jolla tuotetaan toiselle ihmiselle ikäviä kokemuksia. Lasten ja nuorten kokemusten tarkastelussa eronteko syrjinnän ja kiusaamisen välillä on vaikeaa. Kiusaamista voisi pitää yhtenä syrjinnän esiintymismuotona, joka on rinnastettavissa häirintään, mutta toisaalta lienee mahdollista tunnistaa kiusaamista, joka ei ole luonteeltaan syrjintää. Kokemuksellisesta näkökulmasta tällainen käsitteellinen erottelu ei ole merkityksellistä. Sekä kiusaaminen että syrjintä tuottavat kohteelleen ikäviä kokemuksia. Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat juuri lasten ja nuorten kokemukset, joten tarkoituksenmukaiseksi ei nähdä pyrkiä erottelemaan kokemuksia käsitteellisesti – ja kokemustasolla keinotekoisesti – kiusaamis- ja syrjintäkokemuksiksi. Koska kiusaamisen käsite on lapsille ja nuorille tutumpi kuin syrjinnän käsite, sitä on hyödynnetty aineistonkeruussa. Tutkimusraportissa sen sijaan käytetään tekstin johdonmukaisuuden vuoksi syrjinnän käsitettä.

Yksi syrjinnän toteutumismuoto on *väkivalta* kaikessa monimuotoisuudessaan. Väkiältä määritellään laajasti toiminnaksi, joka vahingoittaa kohdettaan fyysisesti, psyykkisesti tai seksuaalisesti. Myös väkivallan uhka huomioidaan. (Vrt. Kääriäinen 2008, 26–27.) Tässä tutkimuksessa pyritään saamaan tietoa syrjinnästä kysymällä lapsilta ja nuorilta myös heidän väkivaltakokemuksistaan. Samalla kuitenkin saadaan tietoa väkivallasta, jolla ei välttämättä ole syrjintäluonnetta, esimerkiksi perheväkivallasta. Lapsia ja nuoria ei ole tutkimuksessa pyydetty erittelemään kohtaamansa väkivallan syyt, joten syrjintäväkivallan ja mahdollisen muun väkivallan täsmällinen erottelu ei ole mahdollista.

Syrjäytyminen muistuttaa käsitteenä syrjinnän käsitettä, ja ne liittyvät toisiinsa myös ilmiöinä (Lepola 2007, 13). Yleisluontoisen määritelmän mukaan syrjäytymisellä tarkoitetaan kehityskulkua, joka johtaa yhteiskunnan jäsenen jäämiseen – tai tietoiseen jättäytymiseen – toiminnallisesti ja kokemuksellisesti yhteiskunnan toimintaympäristöjen ulkopuolelle tai jonkinlaiselle hallitsevan elämänmuodon reuna-alueelle, marginaaliin (ks. Rinne 2001, 100–104). Yhteiskunnan keskeisiksi toimintaympäristöiksi voidaan konkreettisesti erotella ainakin koulutuksen ja työn, perhe-elämän ja muiden ihmissuhteiden, erilaisen vapaa-ajan toiminnan sekä vallankäytön ympäristöt. Näiden ympäristöjen ulkopuolelle joutuminen tarkoittaa taloudellista, sosiaalista, kult-

tuurista ja poliittista syrjäytymistä, jotka käytännössä usein liittyvät toisiinsa ja vahvistavat toisiaan. (Ks. Jyrkämä 1986, 40). Syrjinnän kohteeksi joutunut ei automaattisesti ole syrjäytynyt, mutta syrjintä voi johtaa syrjäytymiseen tai ainakin vahvistaa muutoin alkanutta syrjäytymiskehitystä. Yhteisötasolla syrjintä voi aiheuttaa syrjityssä sosiaalista ja kulttuurista ulkopuolisuuden tunnetta ja myös konkreettisesti heikentää sosiaalisen vuorovaikutuksen mahdollisuuksia. Yhteiskunnan tasolla esimerkiksi syrjintä työhönotossa voi aiheuttaa työttömyyttä ja altistaa taloudelliselle syrjäytymiselle. (Ks. Lepola 2007, 13.) Tässä tutkimuksessa syrjityksi tuleminen nähdään lapsen ja nuoren sosiaalista ulkopuolisuutta ja yhteiskunnallisen syrjäytymisen riskiä lisäävänä ilmiönä.

2.2 Lasten ja nuorten kokema syrjintä aiemmissä tutkimuksissa

Olemme tottuneet määrittelemään syrjässä olemisen tai syrjään joutumisen kysymyksiä lähinnä syrjäytymisen, syrjäyttämisen ja marginalisaation teemoja halkovien tutkimusten ja ohjelmien kautta. Näissä fokus on yleensä määrittynyt koulutus- ja palkkatyöyhteiskunnan intresseistä käsin, jolloin huomio on kiinnittynyt nuorten koulutukselliseen tai työmarkkinavalmiuksiin liittyvään syrjäytymiseen. Nuorilta itseltään kysyttäessä syrjään jääminen on merkinnyt jotain muuta: vertaisten joukkoon sopimattomuutta, yksinäisyyttä ja sosiaalista välimatkaa tai ulkopuolisuutta (Törrönen & Vornanen 2002; Kangasniemi 2008). Nämä havainnot ovat tulleet esiin erityisesti sekä psykologisissa emotionaalisen huono-osaisuuden kokemuksia jäsentäneissä analyyseissa että sosiaalipsykologisissa nuorten yksinäisyystuntemuksia kartoittaneissa tutkimuksissa.

Suomessa ei ole juurikaan tehty spesifiä lasten ja nuorten kokemaan syrjintään keskittyntä tutkimusta, mutta sekä erilaisissa nuorten arjen etnografioissa että kulttuuriseen monimuotoisuuteen paneutuneissa analyyseissa on tuotu esille erityisesti nuorten keskinäiseen syrjintään liittyviä havaintoja ja tulkintoja. Yksi yhteinen ja yleinen analyyseja läpäisevä teema on nuorten sosiaalisessa maailmassa vallitseva samanlaisuuden ja tavallisuuden normi: kaikki tavalla tai toisella erilaisiksi määritellyt lapset ja nuoret ovat riskissä joutua (ja usein joutuvat) syrjityiksi. Näin näyttää käyvän sekä kouluissa että vapaamuotoisemmissa harrastusympäristöissä, esimerkiksi nuorisotaloilla (esim. Tolonen 2001; Lehtonen 2003; Souto 2010; Ollikainen 2010; Perho 2010). Näissä tutkimuksissa samanlaisuuden vaatimusta ja painetta olla muista erottautumaton on käsitteellistetty yhtäältä nuoruuden elämänvaiheeseen liitettynä vertaisiin samastumisen kehitystehtävänä ja toisaalta yhteisöllisiin ja kulttuurisiin koherenssipyrkimyksiin kiinnitettynä vieraan vierastamisen sosiaalipsykologisena ”lainalaisuutena” (ks. esim. Douglas 1966).

Koulujen arjessa tuotetut ja ylläpidetyt keskinäiset suosiohierarkiat ovat yksi keskeinen nuorten sosiaalisia suhteita ja mukaan ottamista tai ulossulkemista määrittävä tekijä, ja niitä on tutkittu paljon (Tolonen 2001; Souto 2010; Ollikainen 2010). Se, että kokemukset koulujen suosio- ja epäsuosio-tilanteista toistuvat sukupolvesta toiseen, viittaa vahvasti toverisuosioon perustuvan ulossulkemisen ja mukaan ottamisen institutionaaliseen, rakenteelliseen ja koulukulttuuriseen

perustaan (Ollikainen 2010). Koulu on jo lähtökohtaisesti kilpailemisen, keskinäisten vertailujen, erontekemisten ja hierarkioiden kotipesä, ja jos näitä asioita ei ole opittu aiemmin, ne opitaan viimeistään koulussa (ks. Kasanen 2003).¹ Kouluissa tapahtuvaa syrjintää on tutkittu yleisimmin kiusaamisena (esim. Hamarus 2006; Luopa ym. 2008; Peura ym. 2009). Kriittisessä koulututkimuksessa kouluympäristöä on tarkasteltu paitsi selkeästi syrjivien ryhmäprosessien myös heteronormatiivisen järjestyksen raamittamana arkiympäristönä, jossa ei ole julkista tilaa esimerkiksi homoseksuaalisille identiteeteille tai tiedoille (Lehtonen 2003). Koulututkimuksissa ja niin sanotun tyttö tutkimuksen areenoilla syrjintäkysymyksiä on lähestytty myös syrjinnän sukupuolittuneisuuden kysymyksinä: tyttöjen asemaa on yleensä pidetty poikien asemaa huompana monessa suhteessa – sekä koulu- että nuorisokulttuurisesti.

Nuorten arkiympäristöjen monikulttuuristuminen on synnyttänyt tilausta (todellisten tai kuviteltujen) kulttuurierojen läsnäolon huomiointiin nuorten keskinäisiä toverihierarkioita rakennettaessa. Tutkimuksesta toiseen toistuu sama tulos: ”suomalainen voittaa aina” (ks. Harinen 2005): kulttuurisesti erilaiset määritellään usein ”myöhään tulleiksi” ja voidaan jättää syrjään perustelulla ”olimme täällä ensin” (esim. Souto 2010). Monikulttuurisuustutkimuksissa nuorten syrjintäkokemuksia onkin jäsennetty ensisijaisesti rasismien ja etnisen syrjinnän käsittein (esim. Rastas 2007). Toisaalta maahanmuuttajalapsia on tutkittu paitsi kiusattuina myös kiusaajina koulussa (Soilamo 2006). Monikulttuuristunut arki on muistuttanut tutkijoita myös niin sanottujen ”omien vanhojen vähemmistöjen” (esimerkiksi romanit, saamelaiset) olemassa olosta, ja erityisesti romaninuorten kokemalle syrjinnälle on löydetty paljon rakenteellisia ja etniseen syrjintään selkeästi kiinnittyviä selityksiä (esim. Junkala & Tawah 2009).

Jostain syystä tutkimusta, joka keskittyisi vammaisuuteen syrjintäperusteena, on vielä hyvin vähän (poikkeuksena esim. Ilonen 2009). Vammaisuuden tutkimuksellisesta esillä olosta ovat joutuneet tähän saakka huolehtimaan lähinnä erilaiset vammaisryhmien etujärjestöt (esimerkiksi Kuurojen Liitto) ja erityispedagogiset, oppimiseen ja opettamiseen keskittyneet tutkijat. Vammaisen lapsen tai nuoren mahdollisuudet osallistua yhteiseen toimintaan ovat hyvin pitkälti kytköksissä hänen vammansa laatuun, ja eri tavalla vammaisten nuorten osallisuus- ja syrjintäkokemuksiin monipuolisesti paneutuvaa tutkimusta tarvitaankin maassamme kipeästi.

Yleistä, lapsuuteen ja nuoruuteen itseensä kiinnittyvää ikäperusteista syrjintää aiemmissä tutkimuksissa on tarkasteltu paljon, joskin viittauksenomaisesti ja yleensä jonkinlaisena teoreettisena lähtöoletuksena sukupolvien välillä vallitsevasta eriarvoisuus-, epätietoisuus- ja ohipuhumiskuilusta (ks. esim. Anttila ym. 2010). Oletus perustuu ajatukseen siitä, että ylipäänsä yhteiskunnissa aikuisuus on lapsuutta ja nuoruutta arvostetumpaa ja että aikuisuuden vakiintuneista auktoriteettipositioista lasten ja nuorten toimintaa, käyttäytymistä, asemaa ja olemusta voidaan määrittää ja normittaa aikuisille mieleisiin ja heidän kontrolloimiinsa reunatiloihin.

¹ Kaikesta tästä voi päätellä, että syrjintäongelmien syyt kouluissa eivät ole yksilöissä (koska ne pysyvät vaikka väki vaihtuu), eikä niiden ratkaisuakaan voi lähteä etsimään pelkästään yksilöiden asenteita muuttamalla. Keskustelu koulukiusaamisesta ja siihen puuttumisesta on yksi esimerkki siitä, kuinka koulukulttuurinen ongelma ja sen ratkaisu on pelkistetty kiusaajan ja kiusatun väliseksi mikrotason vuorovaikutuskysymykseksi.

3 TUTKIMUKSEN AINEISTOT

Tutkimusasetelmamme on perustunut pitkälti sisäasiainministeriölle keväällä 2010 tehtyyn tarjoukseen ja tarjouksen pohjalta tehtyyn sopimukseen. Seuraavissa pääluvuissa esitetty analyysimme perustuu sekä erikseen tätä tutkimusta varten koottuihin että jo olemassa olleisiin, alun perin muita tutkimuksia varten koottuihin aineistoihin, joiden käyttämiseen tässä tutkimuksessa saatiin asianmukaiset luvat. Analyysimme on ollut metodologisesti haastavaa, koska se on pohjautunut postikyselyaineistoon, verkkokyselyaineistoon, yksilöhaastatteluihin ja ryhmähaastatteluihin. Kaikkien näiden aineistojen voi katsoa kantavan tietoteoreettisesti erityyppistä informaatiota. Toisaalta tällä tavoin tutkimuksessa on voitu toteuttaa aineisto- ja menetelmätriangulaation periaatetta (esim. Flick 2007) ja on saatu vastauksia sekä syrjäntäilmion yleisyyttä, yksilötason kokemuksellisuutta että nuorisokulttuurista luonnetta tarkasteleviin kysymyksiin.

3.1 Valmiit aineistot

Tutkimuksen alussa kartoitettiin eri tahojen hallussa olevia valmiita aineistoja, jotka voisivat sisältää lasten ja nuorten syrjäntäkokemusten yleisyyden, syrjäntän muotojen ja sen kokemuksellisen ymmärtämisen kannalta relevanttia tietoa. Valmiista aineistoista päädyttiin hyödyntämään kahta saatavilla ollutta aineistokokonaisuutta:

- Nuorisotutkimusseuran valtakunnalliset **kysely- ja haastatteluaineistot monikulttuuristen nuorten kokemuksista** vapaa-ajan osallistumismahdollisuuksista (n=489 ja n=15)
- Lapsiasiavaltuutetun toimiston ja Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksen tutkimushankkeen **haastatteluaineisto romanilasten ja -nuorten kokemuksista** oikeuksiensa toteutumisesta (n=36).

Näitä aineistoja on hyödynnetty tätä tutkimusta varten kerättyjä verkkokysely- ja haastatteluaineistoja täydentävinä aineistoina.

3.2 Verkkokyselyaineisto

Kesän 2010 aikana toteutettiin verkkokysely, jolla pyrittiin tavoittamaan erityisesti erilaisiin vähemmistöryhmiin (etnisiin, uskonnollisiin, seksuaalisiin, vammaisvähemmistöihin) kuuluvia 10–17-vuotiaita lapsia ja nuoria. Kysely linkitettiin heinäkuun alussa yli 40 eri järjestön ja yhdistyksen henkilöille, jotka toimivat vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten ja nuorten parissa. Järjestö- ja yhdistyshenkilöitä pyydettiin laittamaan kyselyn linkki sivuilleen ja mainostamaan sitä lapsille ja nuorille. Kyselylomakkeen linkkiä pyydettiin myös välittämään eteenpäin järjestöjen ja yhdistysten yhteistyöverkostojen sekä jäsenjärjestöjen kautta. Elokuun alkupuolella, koulujen alkamisen aikoihin, verkkokyselyn linkki lähetettiin sähköpostina Suomen 25 suurimman kau-

pungin erityiskoulujen (peruskoulut ja lukiot, mukaan lukien sairaalakoulut) rehtoreille ja erityisopettajille. Elokuun lopussa verkkokyselyn linkki lähetettiin Lapin läänin kaikkiin ala- ja yläkouluihin sekä lukioihin saamelaislasten ja -nuorten tavoittamiseksi. Romanilasten ja -nuorten tavoittamiseksi kyselystä tiedotettiin alueellisille romaniasiaain neuvottelukunnille sekä Opetushallitukseen romanilasten perusopetuksen tukemishankkeelle. Seksuuavähemmistöihin kuuluvien nuorten tavoittamiseksi verkkokyselystä muistutettiin puhelimitse muun muassa Setan alueellisia yhdistyksiä.

Kyselylomake oli luonteeltaan strukturoitu, mutta se sisälsi myös joitakin avoimia kysymyksiä. Temaattisesti lomake jakautui kysymyksiin, joissa kartoitettiin nuorten itsensä kokemaa syrjintää (muodot ja yleisyys), heidän havaitsemaansa syrjintää, heidän omaa syrjivää toimintaansa sekä yleisiä näkemyksiä syrjinnän syistä ja seurauksista. Nuorten taustatiedoista kysyttiin muun muassa ikää, sukupuolta, asuinpaikkaa, nuoren näkemystä hänen perheensä rahatilanteesta sekä mahdollista erilaisiin vähemmistöryhmiin kuulumista. Syrjinnän muotoja konkretisoitiin (operationaalistettiin) esittämällä nuorille nimittelyyn, porukan ulkopuolelle jättämiseen, epäystävälliseen kohteluun, ennakkoluuloiseen suhtautumiseen ja fyysiseen väkivaltaan tai sen uhkaan liittyviä kysymyksiä. Lomakkeessa kysyttiin myös, keitä syrjijät nuorten näkemyksen mukaan ovat (omia kavereita, tuttuja lapsia ja nuoria, vieraita lapsia ja nuoria, tuttuja aikuisia, vieraita aikuisia) ja missä syrjintää eniten tapahtuu.

Verkkokyselylomaketta testattiin ennen sen vastaajille lähettämistä vastaajien ikäryhmään kuuluvien esitestaajien avulla. Testauksen jälkeen lomaketta muokattiin hieman ja siitä myös poistettiin joitakin väittämiä, joita jotkut testaajien vanhemmista pitivät arveluttavina.

Kyselylomakettamme voi osaltaan kritisoida syrjiväksi, koska se tehtiin vain suomenkieliseksi. Tämän valinnan perustelut ovat yksinomaan tutkimusekonomiset: henkilöstö ja aika eivät riittäneet lomakkeen kääntämiseen edes toiselle viralliselle kielellemme saati kansallisille vähemmistökielille tai muille maamme vähemmistökielille. Näin ollen voi olettaa, että tutkimuksessa ei tältä osin tavoitettu läheskään kaikkia sellaisia nuorten ryhmiä, joiden syrjintäkokemuksista olisi tärkeää saada tietoa. Toisaalta on syytä todeta, että tästä kielirajauksesta huolimatta suurimmaksi vähemmistöryhmäksi verkkokyselyaineistossa osoittautuivat erilaiset kielivähemmistöt.

Verkkokyselyyn saatiin vastauksia eri puolilta maata yhteensä 337. Verkkokyselyaineisto koodattiin SPSS-ohjelmaan ja analysoitiin laskemalla siitä vastausten frekvenssejä ja prosenttiosuuksia (suorat jakaumat) sekä testaamalla mahdollisia vastaajaryhmien välisten erojen merkitsevyyksiä Khin neliön riippumattomuustestillä. Taulukkoon 1 on koottu verkkokyselyyn osallistuneiden nuorten ikä- ja sukupuolijakaumat.

Taulukko 1: Verkkokyselyyn vastanneiden ikä- ja sukupuoli-jakaumat²

Vastaajien iät		Vastaajien sukupuolet	
10–12-vuotiaat	31 %	tytöt	61 %
13–15-vuotiaat	41 %	pojat	38 %
16–17-vuotiaat	29 %	muut	2 %

3.3 Haastatteluaineisto

Valmiiden haastatteluaineistojen lisäksi tätä tutkimusta varten koottiin kesällä 2010 uusi haastatteluaineisto, joka koostuu 23:n erilaisiin vähemmistöihin kuuluvan nuoren yksilö- ja ryhmähaastatteluista. Nuoret kuuluivat etnisiin, uskonnollisiin ja seksuaalisiin vähemmistöihin, ja heidät tavoitettiin ensisijaisesti näille ryhmille järjestetyissä kesätapahtumissa, järjestäjien kanssa etukäteen tehdyn sopimuksen mukaisesti ja alle 15-vuotiaiden kohdalla myös heidän huoltajiensa suostumuksella. Tutkimuseettisistä syistä emme erittele tarkemmin nuorten vähemmistötaustoja, jotka tosin osittain ovat pääteltävissä tutkimusraportin aineistositaateista.

Haastateltaviin kuului yhdeksän tyttöä ja neljätoista poikaa. Haastattelut kestivät keskimäärin tunnin verran. Uskonnolliseen vähemmistöön kuuluvien nuorten haastatteluissa oli paikalla seurakuntaan kuuluva aikuinen, joka ei kuitenkaan osallistunut keskustelujen kulkuun. Haastatteluissa noudatettiin etukäteen suunniteltua teemarunkoa, mutta keskustelut niissä muodostuivat lopulta väljiksi ja spontaaneiksi. Teemarunko jakaantui syrjintää, yhdenvertaisuutta ja nuorten tulevaisuuden unelmia tarkasteleviin osa-alueisiin ja haastattelukysymyksiin. Kaikki haastattelut nauhoitettiin osallistujien luvalla ja litteroitiin myöhemmin sanatarkasti. Haastatteluja luettiin etsimällä ja tulkitsemalla niistä syrjintäkokemuksiin liittyviä ilmauksia, jotka analyysissa jäsennettiin erilaisiksi jatkossa esitettäviksi teema- ja alateemakokonaisuuksiksi. Esitettävissä teemakokonaisuuksissa yhdistyvät sekä haastattelun teemarungon että aineiston itsensä sisältämien syrjintäkokemusten ulottuvuudet.

* * * * *

Olemme jakaneet tutkimusaineistojemme analyysiluvut kolmeen päälukuun. Luvussa 4 esitetään erityisesti verkkokyselyaineistoon perustuva määrällinen analyysi, jossa tarkastellaan syrjinnän yleisyyttä ja muotoja sekä syrjintäkokemusten yhteyttä nuorten taustoihin. Luvussa 5 paneudutaan tutkimuksen haastatteluaineistoihin ja avataan syrjinnän kokemuksellista ja nuorisokulttuurista maisemaa. Luku 6 pohjautuu sekä määrällisiin että laadullisiin aineistoihin, joista haetaan syrjintäkokemusten emotionaalisia ulottuvuuksia ja tutkimukseemme osallistuneiden nuorten esittämiä syrjintäkokemuksista selviämisen keinoja.

² Koska olemme pyöristäneet aineistosta lasketut prosenttiosuudet kokonaisluvuiksi, esitettyjen prosenttiosuuksien summaksi saattaa joissakin kohdin tulla enemmän kuin 100.

4 LASTEN JA NUORTEN KOKEMAN SYRJINNÄN YLEISYYS JA MUODOT

Tässä pääluvussa esitetty analyysi perustuu ensisijaisesti tätä tutkimusta varten koottuun verkkokyselyaineistoon (n=337) ja painottuu syrjinnän muotojen ja syrjintäkokemusten yleisyyden esille tuomiseen. Luvussa haetaan vastauksia myös kysymyksiin siitä, missä nuorten kokemaa tai havaitsemaa syrjintää esiintyy ja keitä syrjintätilanteiden osapuolet yleisesti ovat. Määrällistä analyysia havainnollistetaan avoimista vastauksista poimituilla lainauksilla, jotka on erotettu muusta tekstistä kursivoilla.

4.1 *Syrjintä ei ole vain vähemmistökyseymys*

Verkkokyselyä levitettiin muun muassa erilaisten vähemmistöryhmien etuja ajavien järjestöjen kotisivujen kautta, koska toiveena oli tavoittaa vastaajiksi nimenomaan vähemmistöihin kuuluvia nuoria. Tästä huolimatta vain 41 prosenttia kyselyyn vastanneista ilmoitti suoraan kuuluvansa johonkin vähemmistönä pidettävään ryhmään. Analyysia varten saatiin kuitenkin luotua muuttuja **vähemmistöryhmään kuuluminen** laskemalla vastaukset kysymyksiin, joilla selvitettiin, onko vastaajan perheellä maahanmuuttajatausta, kuuluuko hän romani- tai saamelaisperheeseen, onko hänen äidinkieltensä jokin muu kuin suomi, onko hänen toimintakyvysään tai terveydessään joitakin rajoitteita tai kuuluuko hän johonkin muuhun uskonnolliseen ryhmään kuin evankelisluterilaiseen kirkkoon. Seksuuavähemmistöön identifioituvien vastaajien määrää arvioitiin sillä perusteella, kuinka moni vastaaja arveli kokemansa syrjinnän johtuvan seksuaalisesta suuntautumisestaan. Näin laskien havaittiin, että 148 vastaajaa (44 %) on näillä perusteilla identifioitavissa jonkin vähemmistöryhmän jäseneksi. Määrällisesti suurin vähemmistöryhmä tässä aineistossa ovat maahanmuuttajataustaiset nuoret.

Verkkokyselyssä **syrjinnän yleisyyttä** kartoitettiin kysymyksillä erilaisten syrjinnän muotojen kokemusten yleisyydestä asteikolla usein–joskus–ei koskaan. Kun kaikki tarkastellut syrjintämuodot huomioidaan, noin kolmannes (34 %) vastaajista ilmoitti joutuneensa ainakin joskus jonkinlaisen syrjinnän kohteeksi. Syrjityiksi ainakin joskus joutuneiden osuus oli lähes yhtä suuri sekä kaikista vastaajista että erikseen vähemmistöryhmiin kuuluvista nuorista. Vähemmistöryhmään kuulumisen ei siten tässä aineistossa ole tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä syrjinnän kokemusten yleisyyteen. Tätä havaintoa voi selittää muun muassa se, että kyselyn vastaajiksi on kaiken kaikkiaan valikoitunut suhteellisesti enemmän sellaisia lapsia ja nuoria, jotka ovat kokeneet kyselyn aiheen itselleen läheiseksi omien syrjityiksi tuleminen kokemustensa vuoksi. Toinen havainnon mahdollinen selitys on, että syrjinnän kaltainen kiusaaminen on lasten ja nuorten keskuudessa varsin yleistä, eikä se välttämättä tarvitse perusteeeseen uhrin kuulumista johonkin identifioitavissa olevaan vähemmistöryhmään. Syrjinnän syyksi riittää jokin havaittu erilaisuus, mitä selitystä tukevat myös useat kysely- ja haastatteluaineistoista jatkossa esitettävät havainnot.

Yksi kiinnostava koko aineiston tasolla havaittavissa oleva tilastollinen yhteys syrjintää kokeneiden lasten ja nuorten välillä todettiin. Kyselyssä kartoitettiin vastaajien perheiden sosioekonomista asemaa pyytämällä vastaajia arvioimaan, onko perheellä käytettävissään paljon, riittävästi vai liian vähän rahaa. Kun tämän taustamuuttujan yhteyttä syrjinnän kokemusten yleisyyteen testattiin, havaittiin, että syrjinnän kohteeksi joutuminen on tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä näkemykseen, että omalla perheellä on niukasti rahaa käytettävissä. Tässä aineistossa sosioekonominen asema on siis vahvemmassa yhteydessä syrjintäkokemuksiin kuin kuuluminen johonkin vähemmistöryhmään.

4.2 Syrjinnän eri muotojen yleisyys

Taulukko 2 havainnollistaa analyysimme perusteella hahmottuvaa kuvaa syrjinnän eri muotojen yleisyydestä. Siinä erimuotoisen syrjinnän kokemusten yleisyyttä tarkastellaan toisaalta kaikkien vastaajien ja toisaalta vähemmistöryhmiin kuuluvien vastaajien osalta erikseen. Taulukosta voi nähdä, että erot syrjinnän eri muotojen yleisyydessä kaikkien vastaajien ja vähemmistöryhmiin kuuluvien vastaajien välillä eivät ole merkittäviä. Vähemmistöryhmiin kuuluvat ovat kokeneet syrjinnän eri muotoja lähes kautta linjan muutamien prosenttiyksiköiden verran enemmän kuin kaikki vastaajat, mutta muutamien syrjinnän muotojen kohdalla tilanne on myös päinvastainen, eli vähemmistöryhmiin kuuluvat vastaajat ovat kokeneet kyseisenlaista syrjintää hiukan harvemmin kuin kaikki vastaajat yhteensä.

Tästä varsin tasaisesta linjasta erottuu selvästi yksi poikkeus: vähemmistöryhmiin kuuluvista vastaajista 26 prosenttia ilmoitti kokeneensa usein itseensä kohdistuvaa ennakkoluuloisuutta, kun kaikkien vastaajien osalta vastaava prosenttiluku on 7. Tämä tulos noudattelee tutkimuksen oheisaineistona tarkastellun maahanmuuttajataustaisilta nuorilta kootun kyselyaineiston sisältöä: myös siinä sekä muiden nuorten että aikuisten taholta koettu ennakkoluuloisuus nousee vahvaksi ulkopuolisuuden tunteiden selittäjäksi (ks. myös Harinen 2005).

Taulukko 2: Syrjinnän eri muotojen yleisyys

Syrjinnän muoto	Kaikista vastaajista kokenut (n=337)		Vähemmistöryhmiin kuuluvista kokenut (n=148)	
	usein	joskus	usein	joskus
Nimittely	17 %	46 %	18 %	48 %
Ulkopuolelle jättäminen	16 %	35 %	13 %	40 %
Epäystävällinen kohtelu	12 %	51 %	15 %	45 %
Ennakkoluuloisuus	7 %	33 %	26 %	35 %
Väkivalta	3 %	28 %	4 %	35 %
Uhkailu	3 %	19 %	4 %	24 %

Jos tarkastelussa olleet syrjinnän muodot laitetaan yleisyyssjärjestykseen sillä perusteella, kuinka suuri osa kaikista vastaajista ilmoittaa kokeneensa kyseistä syrjintää joko usein tai joskus, huomataan, että **nimittely** ja **epäystävällinen kohtelu** ovat kaikkein yleisimpiä nuorten mainitse-

mia syrjinnän muotoja. Seuraavaksi yleisintä on porukan ulkopuolelle jättäminen, ja sen jälkeen tulevat ennakkoluuloisuus sekä väkivalta, ja harvinaisinta on uhkailu. Vähemmistöryhmiin kuuluvien vastaajien kokemusten mukaan syrjinnän muotojen yleisyyssjärjestys on hiukan erilainen: Yleisintä heidänkin kokemustensa mukaan on nimittely, mutta seuraavaksi yleisimmäksi syrjinnän muodoksi nousee ennakkoluuloisuus. Sen jälkeen tulevat tässä järjestyksessä epäystävällinen kohtelu, porukan ulkopuolelle jättäminen, väkivalta ja uhkailu.

Jos syrjinnän muotojen yleisyyttä tarkastelee erikseen vähemmistöryhmiin kuulumisen ja syrjinnän kokemusten yhteyksien näkökulmasta, erottuu muutamia vähemmistöryhmiä, joiden kohdalla tietyt syrjinnän muodot ovat keskimääräistä yleisempiä. Vastaajat, jotka kertovat perheellään olevan maahanmuuttajatausta, erottuvat ennakkoluuloisen suhtautumisen kokemusten yleisyydessä: näistä nuorista lähes kolmasosa kertoo kokeneensa usein ennakkoluuloista suhtautumista. Kun tarkasteluun otetaan tässä erikseen maahanmuuttajataustaisilta nuorilta koottu aikaisempi kyselyaineisto, syrjintää kokeneiden nuorten osuus nousee merkittävästi. Niistä vastaajista, joilla on jokin toimintakyvyn tai terveyden rajoite (eli eri tavoin vammaiset tai pitkäaikaissairaat lapset ja nuoret), lähes kolmasosa (31 %) on kokenut usein nimittelyä, yli kolmasosa (34 %) on kokenut usein ennakkoluuloista suhtautumista ja lähes neljännes (23 %) on kokenut tullessaan usein jätetyksi porukan ulkopuolelle. Seksuaalivähemmistöön kuulumisen perusteella syrjintää kokeneista lähes kolmasosa (31 %) on joutunut usein kokemaan nimittelyä ja yli puolet on kokenut usein itseensä kohdistuvia ennakkoluuloja.

4.3 Syrjinnän muotojen tarkempi kuva

Syrjinnän muodoista saa tarkempaa kuvaa tarkastelemalla yleisyyden lisäksi niiden sisältöjä. Nimittelystä esitettiin verkkokyselyssä tarkentava kysymys: *Millaisilla nimityksillä sinua on nimittely?* Käytettyjen nimittelysanojen kirjo on laaja, mutta samankaltaisia nimityksiä tyypittelemällä voi esittää listan kymmenestä yleisimmästä nimittelysanatyypistä:

1. *läski, lihava, lyllerö, tankki*
2. *tyhmä, typerä, tolo, ääliö, idiootti, hullu*
3. *homo, hintti, lesbo, lepakko*
4. *huora, horo, lutka*
5. *ruma, lehmä*
6. *kusipää, paska, paskiainen*
7. *hikeke, hikari, nörtti*
8. *kiinalainen, kinkki, keltainen, ryssä, svedupelle*
9. *outo, pervo, friikki, transu*
10. *jeesus, jehova, pakana, bihhuli*

Näissä yleisimmissä nimittelysanoissa näkyy yhtäältä, että nimittelyllä on yhteyksiä nuorten vähemmistöryhmäidentifikaatioihin, mutta toisaalta niistä näkyy myös, ettei nimittelyä perusteluksi välttämättä tarvita johonkin vähemmistöryhmään kuulumista (vrt. Souto 2010). Usein

nimittelyn taustalla vaikuttavat yleiset ulkonäköön ja mahdolliseen muuhun havaittuun erilaisuuteen liittyvät tekijät. Nimittely näyttää liittyvän erityisesti ulkonäköön, ajatukseen nimittelyn kohteen älykkyyden vajavuudesta, kuvitelmaan nimittelyn kohteen seksuaalisesta suuntautumisesta, koulumenestykseen sekä etniseen, kielelliseen tai uskonnolliseen erilaisuuteen.

Porukan ulkopuolelle jättämisen kohdalla kysyttiin tarkentavana kysymyksenä omaa arviota siitä, miksi vastaaja on tullut jätetyksi porukan ulkopuolelle. Tähän kysymykseen annetuissa avoimissa vastauksissa toistui ensinnäkin erilaisuuden teema yleisellä tasolla: *en sovi porukkaan/ olen erilainen/ en kuulu joukkoon/ olen omituinen*. Yleisen erilaisuuden lisäksi vastauksissa näkyi sellainen erilaisuuden tai ulkopuolisuuden kokemus, joka liitettiin omaan kuulumiseen johonkin vähemmistöryhmään: *en puhu kunnolla suomea/ koska minä olen maahanmuuttaja/ koska olen ruotsalainen/ olen tummaihoinen/ en pääse pyörätuolilla sinne, minne muut menivät/ luullaan, että vammaani tarttuu/ olen erilainen uskonnon takia*. Myös ulkonäköön, luonteenpiirteisiin ja harrastuksiin liittyviä ulkopuolelle jäämisen selityksiä annettiin: *pukeuduin eri tavalla/ olen epävarma itsestäni (ylipaino)/ olen hiljainen/ en ole hauskaa seuraa/ olen hyvä koulussa/ koska kuulun alakulttuuriin, josta he eivät pidä*.

Epäystävällisestä kohtelusta ja ennakkoluuloisesta suhtautumisesta ei verkkokyselyssä kysytty niiden ilmenemisen tapoja tarkentavia kysymyksiä, mutta muutamiin muihin kysymyksiin annetuissa vastauksissa ja muissa aineistoissa näkyy näiden syrjinnän muotojen moninaisuus. Ennakkoluuloisuus voi ilmetä hyvin selvästi osoitettuna epäilynä erityisesti tiettyihin vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten ja nuorten epärehellisyydestä. Esimerkiksi romaninuoria epäillään usein varastamisesta kaupoissa. Toisessa ääripäässä ovat hyvin hienovaraiset, ehkä osin tiedostamattakin esiin tulevat ennakkoluuloisuuden ilmaukset, jotka lapset ja nuoret lähinnä aistivat. He viittaavat näihin kokemuksiin puhumalla esimerkiksi oudoksunnasta ja kaihtamisesta. Epäystävällinen kohtelu puolestaan vaihtelee yleisesti lapsiin ja nuoriin kohdistuvasta palveluhallittomuudesta hyvin henkilökohtaisestikin koettuun tönkeyteen.

Väkivallan muodoista kysytyjen tarkentavien kysymysten perusteella lasten ja nuorten kokemana fyysinen väkivalta on ensisijaisesti tönimistä ja lyömistä. Vähemmistöryhmiin kuuluvista vastaajista lähes 30 prosenttia on joutunut tönimisen ja 25 prosenttia lyömisen kohteeksi. Kaikkien vastaajien kohdalla tönimistä ja lyömistä mainittiin yhtä paljon (23 %). Hiuksista vetäminen on harvinaisempaa, samoin potkiminen. Näiden kyselylomakkeessa valmiina vaihtoehtoina annettujen väkivallan muotojen lisäksi vastaajat kuvasivat muuta mahdollisesti kokemaansa väkivaltaa. Näissä vastauksissa koetun väkivallan muodot moninaistuiivat henkiseksi väkivallaksi, erilaisilla välineillä (mm. remmillä, pesäpallomailalla ja kepillä) hakkaamiseksi ja lyömiseksi, kivillä ja tavaroilla heittelemiseksi, kuristamiseksi, puremiseksi, raapimiseksi, sylkemiseksi, seksuaaliseksi väkivallaksi sekä erilaiseksi henkilökohtaiseksi nolaamiseksi (esim. housujen alas vetämiseksi).

Uhkailusta kysyttiin tarkentavana kysymyksenä: *Miten sinua on uhkailtu?* Tämän kysymyksen kohdalla vastauksissa toistuvat erityisesti henkeen ja fyysiseen koskemattomuuteen kohdistuvat uhkaukset (uhattu tappamisella, pahoinpitelyllä ja erilaisella hakkaamisella). Toisaalta nuorten

tarkentavissa kuvauksissa on myös abstraktimpia uhkauksia, jotka kohdistuvat esimerkiksi uhattu tulevaisuuden elämään (uhattu hylkäämisellä, välien katkaisemisella, salaisuuden paljastamisella ja unelmien murskaamisella).

Suoraan kysytyjen syrjinnän muotojen (nimitely, porukan ulkopuolelle jättäminen, epäystävällinen kohtelu, ennakkoluuloisuus, väkivalta ja uhkailu) lisäksi vastaajat saivat kertoa muista kokemuksistaan, jotka heidän mielestään ovat olleet syrjintää. Näissä kuvauksissa näkyy erityisesti syrjinnän sosiaalinen luonne: syrjintä on ollut esimerkiksi pahan puhumista selän takana, sosiaalista eristämistä (*minulle ei puhuta/koulussa kukaan ei halua olla mun pari/kukaan ei koskaan pyydä minnekään*), aliarviointia ja vähättelyä (*pidetään tyhempänä*) sekä huutelua kadulla.

4.4 Syrjinnän ulottuvuudet, sukupuoli ja ikä

Syrjinnän muodot liittyvät verkkokyselyaineistomme perusteella toisiinsa siten, että toisaalta väkivalta ja uhkailu esiintyvät usein yhdessä ja toisaalta ennakkoluuloisuus, epäystävällisyys ja ulossulkeminen esiintyvät yhdessä. Syrjinnän kokemuksilla on siten kaksi toisistaan erottuvaa ulottuvuutta. Yhtäältä syrjintä on **fyysiseen koskemattomuuteen kohdistuvaa uhkaa** ja erilaisia fyysisen koskemattomuuden loukkauksia, eräänlaista liian lähelle, ”iholle”, menemistä. Toisaalta syrjintä on **sosiaalisen etäisyyden ottamista**, syrjityn sijoittamista tietyn välimatkan päähän itsestä ja sen osoittamista sekä verbaalisin että nonverbaalisin viestein.

Iän ja sukupuolen yhteyttä syrjintäkokemuksiin tarkasteltiin koko verkkokyselyaineiston tasolla. Tässä tarkastelussa kuvatut syrjinnän kokemusten ulottuvuudet näkyvät ja erottelevat selvästi: väkivalta ja uhkailu ovat erityisesti poikien kokemia syrjinnän muotoja, kun taas tytöt ovat herkempiä tunnistamaan ennakkoluulojen kohteiksi joutumista. Jos kaikki tarkastellut syrjinnän muodot otetaan huomioon, tytöt kertovat kokeneensa syrjintää hiukan harvemmin kuin pojat, mutta syrjintäkokemusten yleisyyden erot sukupuolten välillä eivät ole merkitseviä. Myöskään niiden vastaajien, jotka ovat määritelleet sukupuolensa jotenkin muuten kuin tytöksi tai pojaksi (esim. transtyttö, transpoika), syrjintäkokemusten yleisyydessä ei ole merkitsevää eroa verrattuna muihin. Sukupuoli ei siis ole tässä aineistossa yhteydessä syrjintäkokemusten yleisyyteen.

Sukupuoli tuli kuitenkin yhdellä kiinnostavalla tavalla esiin mielipiteitä jakavana taustatekijänä: verkkokyselyyn osallistuneet tytöt ovat systemaattisesti poikia useammin sitä mieltä, että tyttöjä ylipäänsä syrjitään enemmän kuin poikia. Poikien vastauksissa puolestaan korostuu näkemys siitä, että poikia syrjitään tyttöjä enemmän.

Ikäryhmistä 13–15-vuotiaat erottuvat erityisen herkkinä kokemaan syrjivää ennakkoluuloisuutta ja epäystävällisyyttä. Tämä ikäryhmä erottuu muutenkin eniten syrjintää kokeneena ikäryhmänä: kun sekä nuorimmasta että vanhimmasta ikäryhmästä alle kolmannes (30 %) ilmoitti tulleen joskus tavalla tai toisella syrjityksi, 13–15-vuotiaista yli 40 prosenttia kertoi kokeneensa joskus jonkinlaista syrjintää. Yläkouluikä näyttää siten syrjinnän näkökulmasta erityisen alttiilta ja herkältä ikävaiheelta – samoin kuin yläkoulu erityisenä syrjintäkokemusten tilana.

4.5 Syrjinnän paikat ja syrjijät

Kaikkia verkkokyselyssä tarkasteltuja syrjinnän muotoja esiintyy yleisimmin **koulussa**. Lapset ja nuoret viettävät koulussa suuren osan arkipäivistään, joten siellä syrjityt ja syrjivät lapset ja nuoret kohtaavat toisensa. Yleisimmin koulussa koetut syrjinnän muodot ovat nimittely, jota kaikista vastaajista ainakin joskus on kokenut yli puolet (51 %), porukan ulkopuolelle jättäminen (42 %) sekä epäystävällinen (53 %) ja ennakkoluuloinen (40 %) kohtelu. Tätä harvemmin mutta kuitenkin varsin usein esiintyy myös väkivaltaa (22 %) tai sillä uhkailua (11 %). Näitä ilmiöitä tarkastellaan ja käsitellään koulussa yleensä kiusaamisena, mutta olennaista on tunnistaa niiden potentiaalinen syrjintäluonne.

Kuka vain voi joutua kiusaamisen kohteeksi koulussa, mutta verkkokyselyaineistomme perusteella erityinen riski koulussa kiusatuksi tulemiselle on lapsilla ja nuorilla, joilla on jokin toimintakykyä häiritsevä vamma tai pitkäaikaissairaus. Heistä 74 prosenttia kertoi kokeneensa epäystävällistä kohtelua ja 69 prosenttia tulleen jätetyksi porukan ulkopuolelle. Lisäksi 34 prosenttia heistä kertoi joutuneensa koulussa väkivallan kohteeksi. Koulussa kiusatuksi tulemisen riskiryhmään kuuluvat myös maahanmuuttajataustaiset lapset ja nuoret, joista 65 prosenttia on kokenut koulussa nimittelyä. Samoin seksuaali- ja uskonnollisiin vähemmistöihin kuuluvilla vastaajilla on näitä kokemuksia keskimääräistä useammin. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvat joutuvat kohtaamaan koulussa erityisen usein ennakkoluuloista suhtautumista (79 %). Valtaosassa näistä vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten ja nuorten kiusaamiskokemuksista on varsin todennäköisesti kyse syrjintälain 6 §:n mukaisesta häirinnästä.

Koulussa syrjijä on selvästi yleisimmin syrjitylle tuttu lapsi tai nuori, joka ei kuitenkaan ole syrjityn kaveri. Nämä tutut ei-kaverit harjoittavat kaikkia tarkasteltuja syrjinnän muotoja selvästi yleisemmin kuin muut. Ainoastaan itseän kohdistuvassa ennakkoluuloisessa suhtautumisessa syrjijäksi koetaan yhtä usein vieraat lapset ja nuoret eli sellaiset oppilaat, joita ei itse tunneta. Koulussa myös tutun aikuisen eli todennäköisesti opettajan voidaan kokea toimivan syrjivästi, mutta erityisen yleistä tämä ei ole. Yleisintä tutun aikuisen syrjiväksi koettua toimintaa koulussa on epäystävällinen kohtelu, jota kertoo kokeneensa 11 prosenttia vastaajista – tosin tässä on otettava huomioon, että vastaajat ovat voineet kokea myös opettajan kurinpidollisen toiminnan epäystävällisenä kohteluna ja se tulee tässä tulkituksi syrjinnäksi. Yksiselitteisemmin syrjinnäksi tulkittavissa olevan nimittelyn kohteeksi kertoo tutun aikuisen taholta koulussa joutuneensa 4 prosenttia vastaajista.

Koulun jälkeen seuraavaksi yleisimmin kerrotaan syrjintäkokemuksista **kadulla**. Tämä nuorten vapaa-ajanvieton ympäristö altistaa nuoret varsinkin nimittelyn ja ennakkoluuloisen suhtautumisen kokemuksille, joita molempia kertoo kokeneensa 20 prosenttia kaikista vastaajista. Eri vähemmistöryhmiin kuuluvista nuorista näitä kokemuksia on 30 prosentilla. Tarkemmassa tarkastelussa käy ilmi, että vain yksi vastaaja, joka ei kuulunut mihinkään tutkimuksen vähemmistöryhmistä, kertoi kohdanneensa kadulla ennakkoluuloista suhtautumista ja vain neljää oli nimi-

teltty kadulla. Kadulla tapahtuva nimittely ja ennakkoluuloinen suhtautuminen ovat siten niminomaan vähemmistöryhmiin kuuluvien nuorten kokemuksia.

Selvästi yleisimmin nimittelyä kertovat kadulla kohdanneensa seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret (55 %). Eri tavoin vammaiset tai pitkäaikaissairaat nuoret puolestaan ovat kohdanneet kadulla erityisen paljon ennakkoluuloista suhtautumista (43 %). Suoranaista väkivaltaa tai uhkailua on kadulla joutunut kokemaan alle 10 prosenttia kaikista vastaajista mutta 15 prosenttia vähemmistöryhmiin kuuluvista ja yli 20 prosenttia eri tavoin vammaisista tai pitkäaikaissairaista nuorista.

Myös kadulla syrjijät ovat yleisimmin tuttuja lapsia ja nuoria, jotka eivät ole syrjityn kavereita. Ennakkoluuloista suhtautumista koetaan kadulla kuitenkin selvästi eniten vieraiden lasten ja nuorten (17 % vastaajista) ja toiseksi eniten vieraiden aikuisten taholta (13 % vastaajista). Kadulla vieraiden aikuisten syrjivä toiminta on muutenkin koulussa tapahtuvaa yleisempää.

Muista nuorten toimintaympäristöistä, jotka verkkokyselyssä olivat esillä mahdollisina syrjinnän paikkoina, erottuu tiettyjä korostuvia syrjinnän muotoja. **Kaupat ja liikennevälineet** muistuttavat syrjinnän paikkoina katuja. Ne ovat julkisia tai puolijulkisia tiloja, joissa koetaan erityisesti ennakkoluuloista suhtautumista (13 % kaikista vastaajista ja 28 % vähemmistöryhmiin kuuluvista) ja epäystävällistä kohtelua (10 % kaikista vastaajista ja 20 % vähemmistöryhmiin kuuluvista). Ennakkoluuloista suhtautumista koetaan erityisesti vieraiden lasten ja nuorten sekä vieraiden aikuisten taholta. Epäystävällistä kohtelua koetaan näiden lisäksi tuttujen ei-kavereiden taholta. Kaupoissa nuoria saatetaan syrjiä myös ikäperusteisesti – vain siksi, että he ovat nuoria.

Myös **harrastusympäristöissä** nuoret kokevat varsin yleisesti ennakkoluuloista suhtautumista (15 % kaikista vastaajista ja 29 % vähemmistöryhmiin kuuluvista) sekä epäystävällistä kohtelua (11 % kaikista vastaajista ja 20 % vähemmistöryhmiin kuuluvista). Ennakkoluuloinen suhtautuminen liitetään erityisesti vieraisiin lapsiin ja nuoriin sekä tuttuihin ei-kavereihin. Epäystävällistä kohtelua harrastuksissa koetaan paitsi tuttujen ei-kavereiden myös omien kavereiden taholta. Muihin toimintaympäristöihin verrattuna omien kavereiden syrjivä toiminta näyttää harrastusympäristöissä korostuvan, vaikka yleisimmin syrjijöinä harrastuksissakin ovat tutut ei-kaverit samaan tapaan kuin koulussa ja kadulla.

Netti muistuttaa syrjinnän ympäristönä koulua sikäli, että yleisin netissä koettu syrjinnän muoto on nimittely, jota on kokenut 16 prosenttia kaikista vastaajista ja 30 prosenttia vähemmistöryhmiin kuuluvista. Varsinkin seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret ovat kohdanneet netissä nimittelyä (yli 55 %). Nimittelyn lisäksi myös netissä joudutaan kohtaamaan ennakkoluuloja ja epäystävällisyyttä sekä jonkin verran porukan ulkopuolelle jätetyksi tulemistä ja uhkailua. Yleisimmin syrjijöinä netissäkin ovat tutut ei-kaverit sekä vieraat lapset ja nuoret.

Koti erottuu verkkokyselyn perusteella syrjinnän paikkana erityisesti kahdella tavalla. Ensinnäkin kotona syrjijä on yleisimmin tuttu aikuinen, ja toiseksi väkivalta syrjinnän muotona on kotona suhteellisesti yleisempää kuin muissa toimintaympäristöissä. Nämä havainnot viittaavat

siihen, että osa vastauksista kertonee pikemminkin perheväkivallasta kuin syrjinnästä, mutta mahdollista on myös, että nämä ilmiöt yhdistyvät, eli että vanhemmat esimerkiksi käyttävät väkivaltaisia kurinpitokeinoja jollain tavoin muista poikkeavaan perheenjäsenensä. Tätä oletusta tukee se havainto, että väkivaltaa on kotonaan kokenut 9 prosenttia kaikista vastaajista ja 17 prosenttia vähemmistöryhmiin kuuluvista. Vähemmistöryhmistä erottuvat tässä suhteessa seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret, joista kotona väkivaltaa on kokenut noin 24 prosenttia, sekä eri tavoin vammaiset tai pitkäaikaissairaat nuoret, joista väkivaltakokemuksia kotoa on noin 20 prosentilla.

Kootusti verkkokyselyn pohjalta voi nostaa esiin neljä erityishavaintoa siitä, kuka syrjii missäkin ja ketä erityisesti. Ensinnäkin syrjijä on yleisimmin syrjitylle tuttu lapsi tai nuori, joka ei kuitenkaan ole oma kaveri. Käytännössä nämä tutut syrjijät ovat useimmiten koulukavereita, ja valtaosa syrjintäkokemuksista sijoittuu tavalla tai toisella koulupäivän kulkuun. Toiseksi, jos syrjitty nuori on jollain näkyvällä tai muuten havaittavalla tavalla ”erilainen”, korostuu lisäksi vieraiden lasten ja nuorten sekä vieraiden aikuisten rooli syrjijöinä. Tällöin syrjintä on usein ennakkoluuloista suhtautumista, joka voi aktualisoitua missä tahansa – kaupungilla, liikennevälineissä, kauppoissa tai muissa satunnaisten kohtaamisten tiloissa. Kolmanneksi näyttää siltä, että sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret altistuvat muita vähemmistöjä laaja-alaisemmalle syrjinnälle. Monet heistä ovat kokeneet syrjintää kaikissa tarkastelluissa muodoissa, kaikissa toimintaympäristöissä ja monilta tahoilta. Neljänneksi tuttujen aikuisten syrjinnän kohteeksi joutuvat keskimääräistä yleisemmin eri tavoin vammaiset tai pitkäaikaissairaat sekä seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret. Syrjintä on tällöin erityisesti nimittelyä, epäystävällistä ja ennakkoluuloista kohtelua ja väkivaltaa. Paikkoja, joissa nämä ryhmät kokevat tuttujen aikuisten harjoittamaa syrjintää, ovat erityisesti koti ja jossain määrin koulu.

5 SYRJINTÄ ELETTYNÄ JA ARJESSA KOETTUNA

Tässä pääluvussa paneudutaan erityisesti tutkimusta varten hankittuihin haastatteluaineistoihin, joiden kautta syrjintään liittyvä kokemus- ja merkity maailma avautuu yksityiskohtaisemmin kuin kyselyaineistossa. Haastattelutilanteisiin osallistui romanilapsia ja -nuoria sekä uskonnollisiin vähemmistöihin ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvia lapsia ja nuoria. Haastattelutilanteissa puhuttiin paljon nuorten yhteisöjen samanlaisuuspaineista, koulusta arjen tärkeänä toimintaympäristönä, koulun käytäntöjen ja rakenteiden tuottamista eriarvoisuusjärjestyksistä sekä vapaa-ajanvieton nuorisokulttuurisista normeista³.

5.1 Erilaisuus syrjintäkokemuksia ja -perusteluja läpäisevänä teemana

Samoin kuin monessa aiemmassa tutkimuksessa (ks. luku 2.2), myös tässä tapauksessa erilaisuuden teema nousi haastattelutilanteisiin jonkinlaisena syrjintätematiikkaan liittyvänä itsestäänselvytyksenä, vaikka haastattelijat eivät olisi sitä erityisemmin kysyneetkään. Haastattelemamme nuoret pohtivat erilaisuuden ja erilaisena erottautumisen kysymystä sekä yleisen nuorisokulttuurin ja -yhteisöllisyyden kontekstissa että omien syrjityiksi tulemisen kokemustensa kautta.

Aineistojemme perusteella nuorten samanlaisuuteen ja tavallisuuteen kiinnittyvät vertaispainet kiteytyvät ja tuottavat syrjintää erityisesti koulussa, nuoruuden keskeisessä sosiaalisessa tilassa, jossa jokapäiväistä seuraansa ei voi valita itse. Tässä paineessa rekisteröidään pienetkin (oletettua) koherenssia häiritsevät erot. Seuraavassa aineistositaatissa huomioitaan puivat 15-vuotiaat uskonnolliseen vähemmistöön kuuluvat nuoret.

Roosa: No, kyllä sen siis huomaa, niinku että jos joku on vähänkin erilainen, niin kyl sitä aina vähän kaibdetaan, että varsinkin nuorilla just, kun kaikkien pitäis pukeutua samalla tavalla, ajatella samalla tavalla ja toimia samalla tavalla. Varsinkin koulussa.

Paula K: Onks ne siis tämmöiset ulkoiset, näkyvät seikat...?

Roosa: No ne on just ne semmoset, että kun nuori ei oo aina kiinnostunut siitä, mitä toinen sisimmässään ajattelee. Se on sit se, mikä näkyy päällepäin.

Minerva: Aika hyvin erottuu, jos on jollain tavalla erilainen kuin muut. Monet on niin samoja koulussa.

Samanlaisuuden paine näkyy koulussa erityisesti sen informaalissa oppilaskulttuurissa (myös Tolonen 2002; Souto 2010). Kaikki erilaisuus ei kuitenkaan ole koulussakaan tuomittavaa, ja oppilaiden onkin koottava itselleen sellaista sosiaalista tietovarantoa (Garfinkel 1967), että he oppivat tunnistamaan sallitun, karnevalistisen erottautumisen ja junttimaisuudeksi tuomittavan erottautumisen hienonhienot rajat, samoin kuin sen, kenellä nuorten sosiaalisissa hierarkioissa

³ Aineistositaatteja, joilla tässä luvussa valaistaan nuorten kokemus- ja määrittelymaailmaa, on lyhennetty niin, että niistä on poistettu erilaisia välisanoja (*niinku, siis silleen, tota* jne.) ja vahvoja murteellisia ilmauksia (tunnistamisen estämiseksi) niin, että ilmausten alkuperäiset merkitykset eivät kuitenkaan ole muuttuneet. Aineistositaatit on erotettu muusta tekstistä sisennyksin ja/tai kursivoinein.

on varaa ja valtaa oikeanlaiseen massasta poikkeamiseen. 14-vuotias Meeri on saanut kuulla repustaan ja kengistään ja tullut määritellyksi negatiivisesti niiden kautta – usein enemmän kuin vähemmistöuskontoon kuulumisensa vuoksi. 12-vuotias Valtteri ja hänen 10-vuotias toverinsa Tony puolestaan vihjaavat tyylierilaisuuden monimutkaiseen ja tilanteiseen luonteeseen.

Meeri: (...) aika paljon katotaan jossain koulussa, jos sul ei oo laukku, vaan sulla on reppu. Niin siitäkin saatetaan ruveta kattoo, että toi on aika tyhmä tyyppi. Mullakin oli sellas et oranssit kengät jalassa, niin ne rupes huutelee, että hei sinä oranssisaappainen olio avaruudesta. Jotain tämmöstä ihan pimeetä.

Paula K: Kiinsataanko jos pojalla on vaikea vaaleenpunaset farkut?

Valtteri: Joskus.

Tony: Jos on joka päivä vaaleenpunaset farkut.

Erilaisuus syrjinnän perusteluna ei kiinnity haastattelemiemme nuorten kuvauksissa vain itsen tyyllilliseen esittämiseen ja samalta näyttämiseen. Syrjintäkohtelua saavat usein osakseen paitsi ulkoisesti erinäköiset, myös ”tavisten” näköiset maahanmuuttajat ja ne, joiden omatunto, perhe tai arvomaailma ei salli nuorten yhteisiin rientoihin osallistumista. Seuraavissa sitaateissa huomioistaan kertovat yläkoulua käyvät nuoret.

Valtteri 12: Kun mejän koulussa oli semmonen amerikkalainen ja sitä kiussattiin siitä niin se ei ite uskaltanu mennä kertoon niin se kysy [Valtterilta, voisiko tämä kertoa opettajalle].

Paula K: Miks ne kiussaa sitä joskus?

Juuso 13: En mää tiijä.

Paula K: Onks se jotenkin erilainen?

Juuso: Se on valkokenen.

Päivi H: Minkälaiset kaverit on sellasia suosittuja? Mistä se tulee?

Meeri 14: Ehkä semmoset, jotka yrittää esittää vanhempia kun ne onkaan. Vetää viinaa ja polttaa tupakkaa ja kaikkei on silleen, että mä tunnen noi. Semmoset isommissa porukoissa, mutta muuten on sitten ihan tavalliset ihmiset.

Päivi H: Mites te yläkoululaiset? Ootteko te törmänny näihin tilanteisiin, kun sie sanoit, että pittää otaa viinaa ja polttaa tupakkaa, että pääsee näissä nuorten porukoissa jotenkii suosituks? Että kaikkei tuntee muut hyvin... Ootteko joutunut selittämään, että et halua tääntyypistä? Kaverille tai kaverin kaverille? Ootteko joutunut semmosiin tilanteisiin?

Julian 16: On tietysti ollu, mutta halutaan tehbä se vakaumus selväksi, että kunniaa....

Päivi H: Sitä ei tarvii tavallaan vääntää joka perjantai koulussa, että en muuten [lähde mukaan tällaiseen tekemiseen]...?

Meeri: Ei, koska ne ite menee omiin porukkoihinsa ettei ne ota ees mukaan.

Erilaisuus syrjinnän perusteluna ruokkii kokemuksia epäoikeudenmukaisuudesta. Kenties tästä syystä kysymyksemme siitä, mitä yhdenvertaisuus nuorten mielestä on, systemaattisella tavalla houkutti esiin vastauksia, joissa korostuu kaikkien kohtelevinen samanlaisina ja samanarvoisina. Yhdenvertaisuus on haastattelemillemme nuorille myös oikeudenmukaisuutta ja kunnioitta-

vaa jokaisen arvon tunnustamista. Sitä ei ole esimerkiksi se, että joillekin lapsille ja nuorille asetetaan erityisvaatimuksia tai -tehtäviä heidän uskonnollisen taustansa vuoksi:

Wilhelm 13: Mulla kun on yleensä tää, että kun ei oo uskonnon tunneilla, niin sitten jos on odotustunnilla tai tälle, niin saa olla koneella. Niin mä, meidän koulun rehtori, se on yks niistä opettajista jotka syrjii, niin mä joudun tekemään kaikkee, matikan tehtäviä ja kaikkee, enkä saa olla ikinä koneella.

Päivi H: Onko sulla semmonen tunne, että toiset jotka on odotustunneilla, saa tehdä vapaammin?

Wilhelm: Joo.

Cassius 15: Nää, jotka ei välttämättä oo Jehovan todistajia, niin pääsee kaikkeen, tietokoneille ja tekee kaikkee vapaammin. Jos on Jehovan todistaja niin yleensä pistetään aina tekeen jotain matikan tehtäviä ja ylimääräisiä tehtäviä.

Päivi H: Tuntuuks, että teitä rangaistaan siitä sitten?

Wilhelm: No en mä tiijä, rangaistaanko, mutta syrjitään. Eikä saa tehdä silleen niin kun muut.

5.2 Nuorten suosio- ja syrjäntähierarkiat

Kokoamassamme haastatteluaineistossa koulujen arjessa rakentuneista eksklusiivisista toverihierarkioista ja ryhmäsuhteista puhutaan sekä suosio- että kiusaamistermein, jotka näyttävät menevän selkeästi päällekkäin: jos et ole suosittu, altistat itsesi kiusaamisen uhkalle. Laajaa toverisuosiota nauttiva yläkoululainen voi käydä kouluaan levollisesti, saa valita seuransa (koska melkein kaikki tavoittelevat hänen seuraansa), pystyy määrittelemään erottautumisen rajat (esimerkiksi pukeutumisessa) ja saa myös rikkoa niitä ilman pelkoa suosionsa laskusta. Toverisuosion saavuttamisen kriteerit vaihtelevat hieman eri oppilasyhteisöissä, mutta niissä on myös yhteisiä piirteitä.

Nuorten vapaa-aika tunkeutuu myös koulujen arkeen suosiohierarkioita määrittävänä ja oppilaita yhdistävänä tai syrjäntään johtavana tekijänä. Vapaa-aikaan liittyvien keskustelujen, suunnitelmien ja muistelmien kautta avautuu nuorisokulttuurinen normimaailma, johon liittyy vaatimus toimia ja käyttäytyä ”niin aikuismaisesti kuin on mahdollista”: tupakoida, juopotella ja bilettää (ks. Ollikainen 2007). Tämä bilettämisen kulttuuri levittyi kuin aura erityisesti suosittujen oppilaiden ympärille: kaikki eivät ole tervetulleita bileisiin, kaikkia ei haluta ja kutsuta. Huomion arvoista on, että bilekulttuuri päiheineen näyttää leviävän yhä nuorempien lasten keskuuteen: haastattelemamme nuoret kertoivat, että jo alakoulussa on osoitettava olevansa ”niin aikuismainen kuin mahdollista”. Päihdebilettämisen varaan rakentunut toverisuosio ei kuitenkaan näytä saavan kaikkien varauksetta jakamaa ihailua. Siihen sisältyy yleisen ja väljän hauskanpidon ohessa sellaisia kovuuden ja kovikseuden elementtejä, jotka ovat monien haastateltaviemme mielestä myös pelottavia.

Päivi H: Onko siellä koulussa ketään sellasta tyyppiä että ”tuota en voi sietää”?

Robert 10: Kaks.

Richard 10: Kolme.

Päivi H: Millasia tyyppejä ne sitten on?

Robert: Koviksia ja keaks pissistä. Pissis on sellanen hienohelma.

Päivi H: Nekö ei oo kivoja? Onko ne pissikset ja kovikset koulussa suosittuja muuten?

Robert: On.

Paula K: Minkähän takia?

Robert: No en mä tiijä. Ne on jotenkin niin kovia.

Roosa 15: Meidän luokalla se on lähinnä sellasta että kerrotaan kuinka juovuksissa sä oot ollu viikonloppuna ja mitä oot tehny juovuspäissäs. (...) Yleensä ne on sellaset ihmiset jotka pubuu sellasista asioista, niin ne ei oo mitenkään mun läbeisimpiä ystäviä.

Päivi H: Onks ne sitten semmosia suosittuja tyyppjejä siellä koulussa jotka...?

Minerva15: On ne vähän, voi olla.

Roosa: Se on vähän että jos sä poltat ja juot, sit sä oot siellä korkeemmalla.

Päivi H: Onko teidän koulussa tämmösiä pikkuskinejä?

Tuomo 10: Yks.

Päivi H: Herättääkö se pelkoo? Onko kaikki sen kavereita?

Tuomo: Ei yhtään kaverii sillä.

Valtaosa haastattemistamme nuorista haluaa ainakin puheen tasolla korostaa eroa päihdebiletämisen ja omien vapaa-ajan kiinnostustensa välillä. Kokoamamme haastatteluaineiston perusteella ei voi kuitenkaan päätellä, onko tällainen ero korostava asennoituminen ”happamia sanoi kettu pihlajanmarjoista” -kompensaatiota vai tietoista toisin tekemisen elämänpolitiikkaa.

Ongelmaksi määriteltyyn erilaisuuteen liittyy asioita, joita voi piilottaa ja asioita, jotka ovat jatkuvasti näkyvissä. Uskonto, seksuaalinen suuntautuminen ja kulttuuritausta ovat asioita, joita nuori voi halutessaan salata toisilta ja kulkea arkensa näyttämöillä ei-itsenään (vrt. Goffman 1986). Ihonväri ja muu fyysinen poikkeavuus (esimerkiksi vammaisuus) puolestaan ovat asioita, joiden suhteen saattaa joutua tekemään tiliä harva se päivä. Samanlaisuuteen perustuvan vertaisuusion saavuttaminen voi tällöin olla hyvinkin vaikeaa.

Mei 16: No siis kun mähän en voi koskaan olla täysin suomalainen, vaikka kuinka yrittäs niin kaikki kuitenkin näkee, että mä oon Kiinasta.

Arkisten yhteisöjemme monikulttuurisuus on saanut yhteiskunta- ja nuorisotutkijat kiinnittämään huomiota eriarvoisuutta tuottavien tekijöiden monimutkaiseen yhteenkietoutumiseen (esim. Andersson 2003). Tämän tutkimuksen haastatteluaineistoissa tämä monisyisyys näkyy erityisesti siinä, kuinka romani- tai maahanmuuttajanuori joutuu pohtimaan, mistä syrjivä suhtautuminen hänen johtuu ja miten paljon kulttuurisella taustalla on osuutta siihen, että hän päätyy ei-suositujen joukkoon. Useissa haastatteluissa nuoren etninen tausta määrittäyty selkeästi ensisijaiseksi eroa tuottavaksi ja syrjintään johtavaksi asiaksi. Joissakin ilmauksissa tulee myös hätkähdyttävällä tavalla esiin, että etninen tausta voi olla asia, jonka perusteella syrjiminen on jotenkin itsestään selvää ja ”luonnollista” – tai kenties jotenkin ulkoistettua, itsestä pois projisoitua.

Mimi 14: Ei [minua ole erityisemmin kiusattu]. Joskus joku on huutanut jotain manne tai mustalainen, mutta ei semmosta itseän kohdistuvaa tai tällasta.

Edellä esitetty aineistositaatti havainnollistaa hyvin, kuinka juuri etninen tausta voi määrittää itsestään selvänä pidetyksi loukkausten kohteeksi, ikään kuin rasismi olisi asia, jolle yksinkertaisesti vain ei voi mitään (ks. Honkasalo ym. 2007). Sen sijaan *itseän* (tekemisiin, ulkonäköön, asenteisiin, persoonaan) kohdistuva syrjintä koetaan henkilökohtaiseksi ja sellaisena mahdollisimman pitkälle torjuttavaksi.

Erityisen herkkiä ovat tilanteet, joissa nuorten paikalliset ryhmät alkavat muotoutua: kun aloitetaan koulu, siirrytään yläkouluun tai muutetaan paikkakunnalta toiselle. Näissä tilanteissa erityisesti erilaisiksi määritellyt nuoret joutuvat yhtäältä todistamaan ja vakuuttamaan tavallisuuttaan ja kamppailemaan paikastaan ja toisaalta osoittamaan erityistä kyvykkyyttä suhteessa muihin – *keräämään bonusta*, kuten eräs 15-vuotias romanipoika meille kertoi. Bonuksia kootaan esimerkiksi urheiluun tai musisointiin liittyvissä asioissa, ja ne, joilla ei ole niihin kiinnittyviä erityistaitoja, joko jäävät helposti suosiojärjestelmän reunoille huomaamattomiksi tai asetetaan keskelle jatkuvan kiusaamisen kohteeksi.

Mimi 14: Kun meille tuli vanhasta uus luokka niin sitten ne uudet kysy tai luuli että tää [romani-kulttuuri] on joku uskonto ja kysy mihin mä uskon ja minä sanoin sitte että mulla on ihan sama uskonto kun teilläkin että se on vaan semmonen kulttuuri.

Allan 10: Sillon kun mää tulin tähän kouluun ne vähän katto mua että otetaanko leikkiin. No sitte opettaja puhutteli niitä vähän että ”se on samanlainen ihminen” ja sitte kun meni kolmosluokalle niin ne alko kiusaamaan mua kun mulla oli käsi kepsissä ja ne kiusas vuoden.

5.3 Syrjinnän tilat ja tilanteet

Syrjinnässä ei läheskään aina ole kyse suorasta väkivallasta, mutta hyvin usein sen uhka on läsnä syrjintää tuottavissa sosiaalisissa prosesseissa. Väkivallan uhka luo pelkoa ja väistelyä, ja näin se ylläpitää tehokkaasti syrjinnän ja syrjään jäämisen spiraalimaista kehää. Pelko konkretisoituu esimerkiksi tiettyjen ihmisten ja/tai paikkojen kaukaa kiertämisenä (vrt. Honkasalo ym. 2007) tai siinä, että syrjittyjen on lyöttädyttävä yhteen ja liikuttava isoissa joukoissa oman turvallisuutensa vuoksi.

Arvid 14: Mut mää uskon silti että nää skinnarit [skinit] pelkää.

Janne 13: Pelkää ihan varmasti.

Arvid: Koska tota noin, kukaan ei yleensä uskalla tulla sanomaan meille kun me ollaan isossa porukassa.

Erityisesti koulu, katujen hengailuympäristö, kaupat, seurakuntien kokoontumispaikat, nuorten harrastusympäristöt ja internet ovat tutkimuksemme mukaan paikkoja tai tiloja, joissa nuori voi joutua syrjinnälle alttiiksi. Kouluissa tapahtuvaa syrjintää olemme käsitelleet jo edellä, mutta kootusti voinee todeta, että koulussa syrjintä ja kiusaaminen voivat liittyä vaatteisiin, ulkonä-

köön, koulumenestykseen, nuoren perhetaustaan, hänen omaan käyttäytymiseensä – miltei mihin tahansa ominaisuuteen, joka näkyy ulospäin ja erottaa kiusatun jotenkin muista.

Hengailu ja niin sanottu katukulttuuri on tutkimuksissa (esim. Bergman & Ekrem 1992) todettu tärkeiksi nuorten keskinäisen yhteydenpidon areenoiksi. Nuorten näkökulmasta nämä areenat ovat institutionaalisesti vapaita ja mahdollistavat aikuiskontrollin ulottumattomissa olevan vertaissosiaalisuuden. Myös tämän tutkimuksen haastatteluaineistoissa toistuvat usein kuvaukset, joissa harrastukseksi mainitaan kaupungilla tai ”kylällä” hengailu. Katukulttuurin näennäinen vapaus tai vertaisuus ei kuitenkaan merkitse, etteikö hengailumaailmassa myös törmättäisi syrjintään ja sen äärimuotoon väkivaltaan. Haastatteluaineistomme täsmentävät osaltaan katuväkivallan ilmenemistä ja siihen suhtautumista. Kaduilla hengaaminen on opettanut nuoria toimimaan uhkaavissa tilanteissa ja väistämään tai suojautumaan, jos tilanne käy liian vaaralliseksi. Jos erilaisuus on näkyvää, kuten romanivaatteisiin pukeutuneiden tai maahanmuuttajanuorten kohdalla usein on, riski joutua rasististen ryhmien sanallisten tai fyysisten hyökkäysten kohteeksi kasvaa.

Arvid 14: Sitten kun on ollu näitä skinnareita [skinejä], mä oon ollu tosi paljon Helsingissä, niin mä saatan kysyä, kun ne rupee pubumaan, niin mikä teidän ongelma on. Miks te rupeette tollasia? Sun ei varmaan tarvii musta välittää, mä oon vielä ihan pikukulpsi. Jos ne tulee, yrittää tulla tappelemaan, niin ei siinä ite kannata ruveta nyrkkiä heiluttamaan. Kannattaa sitten ite lähtee siitä pois.

Pelon paikat ovat usein hyvin konkreettisia ja rajattuja. Monet haastattelemamme lapset ja nuoret nimesivät suoraan tiettyjä paikkoja tai kaupunginosia, joihin ei kannata mennä ja jotka pelottavat. Vältettävissä paikoissa pelätään suoranaista väkivaltaa tai muuta syrjintää:

Päivi H: Kun te vapaa-ajalla bengaillette ja nojaillette, niin varsinkin siellä kaupunkiympäristössä, niin onko siellä jotakin sellasia pelonpaikkoja? Mihin nuoret ihmiset ei voi mennä? Onko sellasia teidän kaupungissa, missä asutte?

Peter 12: Joo, on. Tai me kun asutaan Vantaalla Korsossa, niin siel ei oo. Mut heti jos menee pitemmälle johonkin Malmille tai Oulunkylään, niin siel rupee olee enemmän.

Päivi H: Minkälaista siellä on? Miks ne on pelonpaikkoja?

Peter: No, tota skinhead, ne melkein inboo mustalaista.

Päivi: Ne näyttää sen ihan suoraan sitten?

Pavel 15: Joo.

Päivi: Onks ne väkivaltaa?

Pavel: On.

Kaduilla on nuorten kertoman mukaan myös sellaista nuorten tai aikuisten keskinäistä väkivaltaa, jossa syrjintä ei ole vain yhdensuuntaista. Monet haastattelemamme nuoret tietävät tappeleista, joissa vähintään toinen osapuoli kuuluu johonkin vähemmistöryhmään. Näistä tappeluista puhuttiin haastatteluissa jonkinlaisena luonnollisena ja itsestään selvänä katumittelöiden muotona, ikään kuin katukulttuuriin kuuluvina etukäteen sovittuina ohjelmanumeroina.

Teresa 16: Hesassa sattuu aika paljon semmosia jengitappeluja, kerääntyä aina natsit vastaan mustalaiset ja ulkomaalaiset.

Päivi H: Onks ne sitten ihan sovittuja tappeluita?

Teresa: Joo. Ne sopii keskenään paikan missä ne sitten tappelee ja..

Päivi H: Tietääkö aikuiset näistä? Ei varmaan.

Teresa 16: Kyllä ne lopettaa, jos poliisit tulee paikalle. Ne vaan siirtää paikkaa.

Nuorisotutkimusverkoston nuorten vapaa-aikaa koskeneissa tutkimuksissa (esim. Harinen ym. 2009) on havaittu, kuinka erityisesti etninen ja kulttuurinen erilaisuus sulkee monien harrastustilojen ovet nuorten ”nenien edestä”. Myös vammaisuuden on havaittu tekevän tyhjiksi harrastustoiminnan yhdenvertaisuuteen kiinnittyvät ideaalit (Ilonen 2009). Nämä havainnot saavat vahvistusta myös tämän tutkimuksen haastatteluaineistoissa. Ulkopuolelle jättämiseen tai muuhun kiusaamiseen liittyy usein myös se, että nuori ei ole tekemisessään yhtä hyvä kuin muut:

Päivi H: Tapatuks siellä [urheiluseuratoiminnassa] sitten sellasta, että jotakuta kiusataan tai jätetään ulkopuolelle?

Henri 12: Yks semmonen poika, sillä on jotenkin niskat tälleen, et se on jotenkin jäykkä, niin sitä aina kiusataan. Kun se ei osaa oikein kunnolla pelata.

Toisaalta, jos urheilutoiminnassa osoittaa etevyytensä, kulttuuritaustalla ei enää ole väliä. Silloin tulee hyväksytyksi ja kunnioitetuksi taitojensa takia, ja muista nuorista erottavat seikat jäävät taustalle. Tämä ei kuitenkaan poista sitä todistamisen taakkaa, joka erilaiselle asetetaan.

Harri 17: Ku ei he tiedä kuka on joku tähti tai, on niitä hyviä, just se poika joka tuli Venäjältä, sit enemmän sitä niinku, että se tekee hyvää joukkueelle, se auttaa niin, et ei sitä enää katota, että se on venäläinen.

Syrjintää saattaa esiintyä myös seurakunnan nuorisotoiminnassa. Yksi haastatteluaineistojemme sisältämä esimerkki kertoo, kuinka romaninuoret jätettiin syrjään yhteisestä toiminnasta, koska heidän musiikkimakunsa ei istunut yleisesti hyvänä pidettyyn:

Päivi H: Onks mitään asiaa, joka teitä niin riepoo, että te näätte, mitä valtaväestön nuoret tekee ja teillä ei oo mahdollisuutta? Onko semmosia asioita olemassakaan?

Teija 17: Mä käyn aika paljon meidän seurakunnassa. Siellä on semmonen nuorisopastori. Siellä on paljonkin mustalaisnuoria ja sitten yks semmonen aikuisempi kysy siltä, että onko meillä mahdollisuutta liittyä siihen, mitä ne suomalaisnuoret tekee. Se ei antanu meille mahdollisuutta siihen, koska heidän nuoret ei tykkää siitä musiikista mitä me soitetaan.

Päivi H: Oliko tää valkolaisnainen?

Teija: Ei, se oli romaninainen, mikä kysy siltä pastorilta. Se sano, että meidän nuoret ei tykkää siitä musiikista, mitä teidän nuoret soittaa.

Päivi H: Onks teidän musiikkityyli sitten jotenkin erilaista?

Teija: Ne soittaa siellä semmosta rokkityylistä. Ja romaninuoret soittaa ihan tavallista. Ne ei tykkää siitä.

Romaninuoret ovat kuitenkin haastattelemistamme nuorista ainoita, jotka toivat seurakunnan toimintaympäristön esiin yhtenä mahdollisena syrjinnän kenttänä. Heidän kohdallaan myös kaupat ja ostoskeskukset osoittautuvat usein ennakkoluuloista syrjintää sisältäviksi paikoiksi. Kaupoissa henkilökunta seuraa romanien toimintaa erityisen tiiviisti, koska heitä pidetään potentiaalisina varkaina heti, kun he astuvat sisään kaupan ovesta (ks. myös Junkala ym. 2009, 44).

Peter 10: Joskus kun kauppaan menee yksin tai näin, niin vartijat luulee sitä, että me vaan, että me vaan varastetaan. (...) ne tulee ihan perässä, mutta sitte (...) sanoo, että me varmasti maksetaan kaikki mitä me otetaan. Että jotku voi ottaa, ei me olla kaikki samanlaisia ihmisiä.

Titti 14: Ne kyttää ja sitten ne saattaa sanoa, että näytä taskus. Ne saattaa ihan oottaa kaupan oven edes, et näytäpä taskus. Vartijat. Meet ihan mihin kauppaan vaan, niin totta kai ne kattoo siel ihan koko ajan. Kyllä ne kyttää.

Nuoria saatetaan syrjiä kaupoissa myös ikäperustaisesti, erityisesti jos heidän ulkonäkönsä ei miellytä henkilökuntaa tai muita asiakkaita. Tällöin saatetaan suhtautua epäillen keneen tahansa nuoreen, jos hän poikkeaa ulkoisesti valtavirrasta. Erään romaninuoren kohdalla varkaaksi epäileminen tuli esiin myös seurakunnassa melkoisen ikävällä tavalla. Nuoria on hämmentänyt, miten seurakunnassa, missä kaikki pitäisi hyväksyä yhtä arvokkaina, heitä voidaan kohdella niin ikävästi.

Helene 17: Siel oli sitten ruokailu, ja me oltiin kaikki sitten ruokajonossa. Siin oli sitten semmonen kippo, mihin sai köyhille laittaa rahaa. Mä menin mun ystävän kanssa, mä olin sen kipun lähellä, niin se kippo otettiin nopeesti pois. [naurahtaa] Ja laitettiin sitten takasin, kun mä olin kävelly siitä sitten oh.

Sandra 19: Ja se, että mä en ymmärrä sitä, että seurakunta. Se tuntuu vielä jotenkin [pahemmalta], että seurakunta.

Lapset ja nuoret voivat joutua syrjityiksi ja kiusatuiksi myös internetissä. Netissä syrjivät nuoret tuovat esiin omia ennakkoluulojaan avoimesti ja julkisesti kaikkien nähtäville. Tavoitteena netisyrjimisessä voi olla syrjityn saattaminen huonoon valoon ja nolaaminen mahdollisimman monien silmissä. Haastatteluaineistoissamme netissä tapahtuva syrjintä tuli kuitenkin esiin vain muutaman kerran, pilkkaamisen muodossa. Internet-maailman näkymättömyys tämän tutkimuksen aineistossa kertonee kuitenkin enemmän tutkijoiden ja informanttien välisestä sukupolviuilusta kuin nettiympäristön merkityksellömyydestä: keski-ikää kolkuttelevat tutkijat eivät osanneet tarpeeksi kiinnittää huomiota tähän teemaan tutkimusaineistoja kootessaan.

Selja 17: Mun tyttöystävän kanssa ruvettiin viikko sitten virallisesti seurustelemaan. Ja käveltiin viime torstaina käsi kädessä koulun käytävällä. Sitten kaveri huomasi, sen lukiokaverin pikkusiskon facebook-seinällä oli keskustelu minusta ja Saijasta. Jotain semmoista yleensä ja että hyi helvetti, nätkö sää, että ne kulki käsi kädessä ja meni siitä oh ja melkein kosketti mua. Että hyi helvetti ja saatana!

5.4 Syrjässä olemisen puolia ja puolia

Analysoimissamme haastatteluaineistoissa syrjintäkysymyksiä puitiin lähinnä nuorten keskinäisten suhteiden ja jännitteiden kautta. Kuva syrjään joutumisesta ei kuitenkaan muodostunut yksioikoisen negatiiviseksi. Kun ihminen asetetaan syrjään, hänet sijoitetaan samalla sellaiseen sosiaaliseen positioon, josta monia asioita ja toimimisen tapoja näkee paremmin kuin keskeltä, valtavirran pakottavasta imusta (Pohjola 2001).

Nuorelle yksi tällainen sosiaalisen välimatkan tuottama bonusarvo näyttää olevan, että sosiaalisuuden reunoilta, syrjään asetettuna toisten toimintaa voi arvioida jotenkin ”aikuismaisesti ymmärtäen” ja omia – paremmiksi määrittäviä – valintoja siihen peilaten. Nuori syrjästä katsoja on yhtä aikaa lempeän ymmärtäväinen, terävän ironinen ja kasvattajia analyttisesti kritisoi.

Joonatan 17: No ainakin tuolla ammattikoulussa on muutama, jotka ei oo täysikäisiä munkin luokalla, mutta pääasiassa on kaikki, niin sit se on se joka toinen päivä, joka viikonloppu mennään ryyppäämään ja sitten maanantaina muistellaan, että missä berättiin, tunti sitten koskesta. Jos ei se menis, tota menee jo maalaisjärjen piikkiin, ei siinä oo mitään järkee riehua yömyöhään missään. Luulis, etten semmosen läbde mukaan kyllä. (...) Vällillä [harrastan] jotain pientä facebookkailua, mutta siinäkin mulla on sellanen raja, että huomaa että menee monta tuntia aikaa. Mä oon laskenu, että mikä on oikeesti tärkeitä.

Päivi H: Minkälaiset kaverit on sellasia suosittuja? Mistä se tulee?

Meeri 14: Ehkä semmoset, jotka yrittää esittää vanhempia kun ne onkaan.

Päivi H: Teillä näyttää aika kivasti menevän; on kavereita koulussa eikä oo sillä lailla ongelmia. Kukaan ei hakekaa tätä nykyä enää. Kuitenki siellä koulussa on niitä, ketkä vähän syrji ja on koviksii. Niin mitä aikuiset ihmiset vois koulussa tai pihalla, harrastuksissa tehdä, että se loppus semmonen nuorten ja lasten syrjimin ja yksin jättäminen? Voiko sille tehdä mitään?

Robert 10: Ei.

Päivi H: Miks ei?

Robert: Kun ei ne opettajat enää maha yläluokkalaisille mitään.

Erilaisina syrjityt ovat ainakin haastatteluaineistojemme perusteella harvoin aivan yksinäisiä. Valtavirrasta poikkeavat etsivät ja löytävät kaltaisiaan, joita löytyy oman kulttuurisen ryhmän parista, Setan paikallisyhdistyksistä, seurakunnasta tai koulujen erityisluokista. Romaninuurten sukulaisuussuhteet vaikuttavat kiinteiltä, ja uskovien nuorten ympärille näyttää levittäytyvän suojeleva samoin uskovien yhteisö. Haastattelemiemme nuorten kuvauksissa erityisesti kouluihin muodostettavat luokat, joihin sijoitetaan maahanmuuttajat, ei-luterilaiset ja muut opetuksen erityisjärjestelyjä edellyttävät oppilaat, osoittautuvat suvaitsevaisiksi ja erilaisuutta hyvin sietäviksi yhteisöiksi.

Meeri 14: Meillä on jaettu silleen, että meidän luokalla on tavallaan kaikki sekalaiset. Kun meillä on latinaluokat, niin toisella latinaluokalla on kaikki luterilaiset. Ja meidän luokalla on kaikki maa-

hanmuuttajat ja joitten vanhemmat on ulkomaalaisia tai eri uskonnoissa ja silleen. (...) No ehkä opettajat aattelee, että me ollaan kaikista kivoin luokka. Kaikki on siellä, et seiska x on kiva, jee.

Päivi H: No entäs nuoret, oppilaat?

Meeri: Ei nekään oo silleen mitenkään (...) Meidän luokalle tuli just yks silleen, että kun sitä oli kaikilla, se oli vaihtanu vaikka kuinka monta kertaa luokkaa, sitä oli joka ikisessä luokassa käsitetty. Se tuli meidän luokalle ja sai sieltä kaverin. Niin sitten ne haluu osa tulla meidän luokalle.

Se, että yksinäisyys ei nouse laajana teemana esiin aineistoistamme, ei kuitenkaan merkitse sitä, että syrjään jätetyt automaattisesti löytäisivät toisensa ja muodostaisivat jonkinlaisen erilaisuuden voimavaraksi muuttavan uuden yhteisön. Analyyseissa, jotka pohjaavat haastatteluihin, tavoitetaan harvoin todella yksinäiset nuoret (ks. esim. Kangasniemi 2007). Erityisesti ryhmähaastattelut ovat jo lähtökohtaisesti tilanteita, joihin yksinäiset eivät eksi; heillä ei ole ketään, kenen kanssa niihin osallistuisi. Näin syrjintää käsittelevissä tutkimuksissa todennäköisesti ei koskaan tavoiteta todella syrjittyjä ja yksinäisiksi jätettyjä.

Haastatteluaineistoamme läpäisee nuorten toistuva vakuuttelu siitä, että *me ollaan ihan tavallisia, normaaleja ihmisiä*. Heitä kuitenkin muistutetaan tavalla tai toisella jatkuvasti siitä, että kaikki eivät ole asiasta samaa mieltä. Erityisesti tämä näkyy siinä, että he joutuvat yhä uudelleen ja uudelleen todistelemaan muille omaa kelpoisuuttaan. Tämä todistamisen taakka vaatii rohkeutta, voimia ja mielen kovettamista – joskin se joskus myös huvittaa. Erityisesti maahanmuuttajataustaiset nuoret ja seksuaalisiin vähemmistöihin kuuluvat nuoret määrittelevät itsensä usein myös jonkinlaisiksi pioneereiksi, jotka raivaavat sosiaaliseen ympäristöönsä uudenlaista, moniarvoisuutta sietävää asennetilaa (ks. myös Harinen & Ronkainen 2010).

Sari 17: Minusta on parempi että mitä enemmän puhutaan suoraan, sitä enemmän tästä asiasta tulee julkinen. Oppia ymmärtämään että se ei ookeaan niin epänormaalia. Minä oonki tyttöystävälle sanonu että yritä vaan jaksaa, vaikka tässä tuleekin paljon paskaa niskaan. Tälleen suhteen alussa, mutta yritä jaksaa. Toisaalta, me tasotetaan seuraavien pariin elämää, todennäköisesti aika paljon.

Rakenteellisemmasta näkökulmasta kokoamassamme haastatteluaineistossa huomio kiinnittyi erityisesti maahanmuuttaja- ja romaninuorten, samoin kuin joihinkin uskonnollisiin ryhmittymiin kiinnittyneiden nuorten, koulutukselliseen syrjäytymiseen (luokalle jäämiset ja koulunkäynnin keskeyttämiset), matalalle tähtääviin koulutuspäämääriin ja organisoituun harrastus- ja vapaa-ajantoimintaan osallistumattomuuteen. Maahanmuuttaja- ja romaninuorten koulunkäyntiongelmia, joista meille kerrottiin myös haastatteluissa, viittaavat pitkälti heidän kokemaansa rakenteelliseen syrjintään (Säkkinen 2002), mutta romaninuoret itse perustelivat esimerkiksi luokalle jäämisiään omilla oppimisvaikeuksillaan tai perheidensä lukuisilla muutoilla (joiden vuoksi he jäivät koulussa muista jälkeen). Monet uskon ja Jumalan työhön vihkiytyneet nuoret puolestaan eivät näytä edes pyrkivän koulutusrakenteiden korkeina pidetyille askelmille, eivätkä heitä kiinnosta myöskään sellaiset harrastukset, jotka sitoisivat liikaa heidän aikaansa ja veisivät sitä pois seurakunnan antamasta, kaiken muun edelle asettuvasta työstä:

Päivi H: Haaveista, toiveista ja, joo, puhutaan haaveista ja toiveista.

Magdaleena 13: Ainakin varmaan se, että tietenkin jonkun ammatin et pystyy elättää itensä, mutta sitten me käydään ihmisten luona, kentällä, niin kun Raamatun, haluu olla siinä täysimääräisesti, tienraivaukseksi sanotaan. Haluaa tehdä paljon työtä tai täysimääräisesti kenttäpalvelusta.

Päivi H: Onks se työ tai se ammatti ikään kuin siinä mielessä toisella sijalla, et sen ammatin tehtävä on mahdollistaa se kenttätyö?

Magdaleena: Joo, just sillai et pystyy elämään niin että se ei häiritse sitä kenttätyötä.

Päivi H: Haaveiletko sie jostakin tällasesta korkeemmasta koulutuksesta vai?

Magdaleena: En mä. Meen varmaan ihan ton peruskoulun jälkeen sit amikseen ja siitä sitten jotain töitä varmaan rupeen tekee.

Päivi H: Teillä ei oo harrastusohjaajia? Onks teillä jotakin sellasta, jos mietitään tuota harrastusmaailmaa, niin mihin harrastukseen te ette lähtis mukaan? Viinanjuonti ja tupakan poltto olikin jo, mutta ne ei oo oikein harrastuksia.

Meeri 14: Joku urheilu silleen, että jos lähetään kilpailemaan oikein korkealle tasolle, SM-tasolle vaikka. Niin se voi olla jo, että siihen menis niin paljon aikaa. Ei pystys keskittyä enää mihinkään muuhun.

Uskoonsa sitoutuneille nuorille syrjässä oleminen määrittyy näin myös vapaaehtoisena erilleen asettumisena, joka saa pontta ja kompensatiota siitä, että heidän elämässään on jotain toveriseuraakin parempaa, ainakin lupauksena, jos ei muuten:

Joonatan 17: Siel [ammattiopistossa] on aika hyvä joukkohenki, mutta siel on omat piirit muotoutuneet jo ekalla viikolla ja silleen, ja onko ne [yksinäiset] sitten sen takia, ettei oo uskonnollisista tai muista syistä aina mukana porukassa. Omista valinnoistaan tai muista ulosjättämisistä, niin se taas sitten ilmenee semmosena, minkä voi ajatella syrjintänä. Mutta en mä ite ajattelle sitä syrjintänä, että kauheeta, nyt mä oon ite ulkona porukasta, se onkin ihan hyvä, ettei oo ite siellä mukana (...) [merkityksellistä on] kaikki se hyvä ja onnellisuuden tunne, minkä saa, kun tietää että tekee oikein ja kaikki tulevat siunaukset, mitkä tietää, jos nyt toimii oikein ja pysyy Jumalan lähellä, ikuinen elämä maan päällä.

6 SELVIYTYMISEN JA HALLINNAN KEINOT

Syrjityksi tuleminen on yksi lapsen ja nuoren elämän katkerimpia kokemuksia (ks. esim. Törrönen & Vornanen 2002). Tästä huolimatta syrjitytkin nuoret kamppailevat elämässään ja arjessaan eteenpäin, päivästä toiseen. Tutkimuksen tässä pääluvussa tarkastellaan niitä keinoja, joiden varassa tästä elämän surullisesta puolesta pyritään selviytymään. Tarkastelu perustuu sekä määrällisiin että laadullisiin aineistoihin⁴. Verkkokyselyaineistosta olemme laskeneet sekä kaikkia vastaajia yhteensä että erikseen vähemmistöryhmiin kuuluvia vastaajia koskevia tuloksia.

Niissä haastatteluissa, jotka teimme itse erityisesti tätä tutkimusta varten, keskusteltiin myös aikuisten mahdollisuuksista tarttua tilanteisiin, joissa nuoret ovat kokeneet tai havainneet syrjintään liittyvää toimintaa tai asennoitumista. Nämä keskustelut tarjoavat materiaalia pohdinnalle siitä, mitä aikuiset nuorten mielestä voisivat tehdä syrjintäkokemusten poistamiseksi tai vähentämiseksi.

6.1 Loukatut tunteet ja niiden kanssa selviäminen

Tutkimuksemme osallistuneet lapset ja nuoret ovat kokeneet syrjinnän erittäin epäreiluksi ja epäoikeudenmukaiseksi, joksikin, jota he eivät ole ansainneet: *Ei se yllättänyt, koska olen erilainen, mutta en silti tunne ansaitsevani sitä*. Syrjityksi joutuminen turhauttaa ja herää epäilyksiä: *Minussa on varmasti jotain vikaa, olen väärä, outo, ulkopuolinen ja turha*. Syrjitty tuntee ahdistusta, alakuloa, vihaa ja katkeruutta (vrt. Kangasniemi 2008). Aineistomme sisältävät paljon kerrontaa siitä, kuinka syrjinnän aiheuttama yksinäisyys turhauttaa ja tylsistää. Syrjityksi joutuminen on vaikeaa ja kiuasallista ja vie itseinhoon. Inhotuksen myötä itsetunto rapisee, ja innostus kaikkea mukavaakin kohtaan hiipuu.

Veksi 16: Kyllä se silti vaikka sitä ei näy päällisin puolin, niin kyllä se aina koskee.

Syrjityksi joutuminen tuntuu aina pahalta. Se on lapselle ja nuorelle lisäksi niin hämmentävä kokemus, että hän ei aina tiedä tai osaa kuvailla, miltä se tuntuu. Erityisen pelottavaa ja turvaton on, kun aikuiset syrjivät. Haastattelemamme romanitytöt kertoivat, kuinka hämmentävää on ollut kokea syrjintää aikuisten taholta esimerkiksi seurakunnan toiminnassa – siellä, missä kaikkien jo lähtökohtaisesti pitäisi olla samanarvoisia ja yhdenvertaisia:

*Regina 17: Niin mä olin yhden valkolaisnaisen vieressä, niin sekö otti sieltä [kolehti-]pussista rahaa. Se laski ne rahat moneen kertaan eri otteeseen ja pisti sen laukun siihen ja vähän väliä katto sitä laukkuaan, että onko se siitä hävinny. Ja seurakunnassahan puhutaan, että siellä on kaikki...
Paola 19: ...samanarvoisia.*

⁴ Aineistositaatit on erotettu muusta tekstistä kursivilla ja/tai sisennyksin.

Regina: Niin. Sit yks vanha rouva, se ei tykänny, että kun siellä oli mustalaisia siellä seurakunnassa. Hän ei tykänny. Samalla penkkirivillä ei saanu istua.

Syrjityksi tulemisen taakka on raskas kannettava. Yksi keino selvitä taakasta on siirtää tunteuksiaan taka-alalle, kuten seuraavista verkkokyselyaineistosta poimituista sitaateista käy ilmi: *Ei kiinnostaa välittää, mitä ihmiset ajattelevat./Ei se tuntunut miltyään./Siihen tottuu./En jaksa ajatella./Yritän unohtaa.* Omia tunteuksiaankin voi vähätellä: *Otin asian hyvin vastaan, se ei ollut henkilökohtaista, vaan ohimenevää.* Nuori saattaa syyttää tapahtuneesta myös itseään ja uskoa omaa käyttäytymistään muuttamalla syrjinnän loppuvan: *Opin enemmän ihmissesteistä enkä tee samoja virheitä uudestaan.* Joskus asia voidaan yrittää kuitata huumorilla, joskus se selitetään ja neutralisoidaan ”normaaliksi toiminnaksi”. Kiusaamisen ja toisten kaltoin kohtelun saatetaan katsoa olevan jotenkin yleisesti nuoruuteen kuuluvaa toimintaa, kuten 15-vuotias verkkokyselyyn osallistunut tyttö kiteyttää:

Se on nuorison ”vaisto” koittaa pitää itsensä pinnalla sorsimalla heikompiä.

Vaikka lapsilla ja nuorilla on erilaisia keinoja syrjinnästä selviytymiseen ja pahan olon purkamiseen, aineistomme osoittavat myös, että monet lapset ja nuoret eivät saa syrjinnän aiheuttamaa pahaa oloa puretuksi millään tavalla. Erityisesti 13–15-vuotiaiden ikäryhmässä monet nuoret eivät halua ajatella koko asiaa tai he eivät jaksa enää välittää. Ahdistuksen möykky saatetaan padota sisimpään – ainakin jos asiaan liittyy vähättelyä ja ongelman siirtämistä taka-alalle. Varsinkin monet tutkimukseemme osallistuneet tytöt toivovat *ajan parantavan haavat.*

Tutkimukseemme osallistuneiden lasten ja nuorten mielestä toimivin keino syrjintäkokemusten käsittelyssä on asiasta puhuminen jonkun kanssa. Hyviä ja ymmärtäviä kuuntelijoita monen mielestä ovat läheisten (vanhemmat, isovanhemmat, kaverit) lisäksi kotoa jo pois muuttaneet sisarusket. Vanhemmalle sisarukselle, joka ei enää kuulu niin sanottuun kotiväkeen, saattaa olla helpompi avautua kuin liian lähellä olevalle. On myös mahdollista, että isosiskoa tai -veljeä on kohdeltu kaltoin samalla tavalla, jolloin hänellä on asiasta omakohtainen kokemus ja mahdollisesti neuvoja tarjottaviksi. Tärkeintä nuorten mielestä on kuitenkin, että joku kuuntelee ja myötää. Omillaan asuvien sisarusten auttavaan voimaan kytkeytyy myös mahdollisuus hetkellisiin maiseman vaihdoksiin. Pääsy pois syrjivästä ympäristöstä edes väliaikaisesti auttaa monia nuoria. Saa olla hetken rauhassa ja huokaista: *Olin yksin ihan rauhassa.*

Maiseman vaihdos, vaikka lyhytaikainenkin, koetaan siis hyväksi selviytymiskeinoksi. Koulussa tapahtuvaan pitkäkestoiseen syrjintään saattaa auttaa koulun vaihtaminen, ja joskus pelkkä luokan vaihtaminenkin riittää. Joissakin tapauksissa koululuokkaa joutuu vaihtamaan monta kertaa, ennen kuin löytää kavereita ja syrjintä loppuu. Tämä ”maisemamatkailu” kuulostaa kuitenkin psyykkisesti raskaalta vaihtoehdolta ja asettaa syrjityn nuoren jatkuvaan jännitteiseen uuden sosiaalisen kuvion opettelutilanteeseen.

Meidän luokalle tuli just yks silleen, että kun sitä oli kaikilla... Se oli vaihtanu vaikka kuinka monta kertaa luokkaa, sitä oli joka ikisessä luokassa kiusattu. Se tuli meidän luokalle ja sai sieltä kaverin. (14-vuotias tyttö)

Maahanmuuttajanuorten kohdalla voidaan myös puhua eräänlaisesta mentaaliseen maiseman vaihdoksesta psyykkisenä syrjinnästä pakenemisen keinona, sillä he usein lohduttautuvat ajatuksella paluusta kotimaahansa: *Ajattelin, että joskus palaan takaisin kotimaahani.*

Puhumisen rinnalla yksi tärkeimmistä patoutumien poistokeinoista aineistojemme perusteella on itkeminen. Puhdistava itku yhdistettynä lohdutukseen ja yksinoloon on auttanut monia. Itkeminen on usein myös ensimmäinen reaktio syrjintätilanteessa ja sen käsittelyssä: *Itkin koulun jälkeen ja kerroin isille.*

Monet tutkimukseen osallistuneista nuorista kertoivat, että fyysisiin harrastuksiin uppoutumalla tai jotakin luovaa tekemällä saattaa saada muuta, korvaavaa ajateltavaa. Asiasta kirjoittaminen auttaa joskus enemmän kuin puhuminen. Varsinkin tytöt pitävät usein päiväkirjaa, jolle voi uskoutua kuin luotettavalle ystävälle. Kirjoittaminen ja asian pohtiminen selventävät ajatuksia, ja syrjintäilmiön syyt saattavat avautua paremmin. Kirjoittamisen kautta moni nuori kertoo oivaltaneensa, että sellaisella ihmisellä, joka syrjii toisia, saattavat omat asiat olla sekaisin. Kun kirjoittaa näkyväksi – vaikka vain itselleen – että syrjiäjät eivät ole sen parempia ihmisiä kuin muutkaan, voi todella uskoa siihen. Kirjoittamisen kautta voi syntyä oivalluksia ja nuori voi jatkaa elämäänsä *ajattelemalla järkevästi. En minä ole valinnut vanhempiani, seksuaalista suuntautumistani tai juuriani.*

Kirjoittaminen terapeuttisena menetelmänä saattaa tosin kääntyä myös itseä vastaan – ainakin jos kirjoittaa jotain, joka herättää aikuisten epäilyä siitä, että kaikki ei ole kunnossa. Näin on käynyt eräälle tutkimukseemme osallistuneelle 17-vuotiaalle tytölle: *Kirjoitin tosi erilaisen aineen. Siinä kissa tappoi kaikki hiiret. Palautin sen ja kadun sitä, koska jouduin kuraattorille.* Kirjoittamisen lisäksi tutkimukseemme osallistuneet lapset ja nuoret työstävät syrjintäkokemuksiaan piirtämällä, lukemalla ja kuuntelemalla mieluista musiikkia. Piirtämiseen terapeuttisena keinona liittyy vahvasti se, mitä piirretään. Pahimmassa ahdistuksen vaiheessa ja suurimman pettymyksen vallassa syrjinnän kohteeksi joutunut lapsi kertoi piirtäneensä esimerkiksi tiikereitä, joihin kiteytyy kaikki sisäinen ahdistus ja karjunta. Toisaalta tiikeri on myös muita pelottava hahmo, joka antaa suoja kiusaajia ja syrjiöitä vastaan.

Aina nuorille tarjotut tai heidän itsensä kehittämät selviytymisen keinot eivät ole luovia ja rakentavia. Syrjintäkokemusten synnyttämät itsensä vähättely ja itsesyytökset saattavat johtaa varsinkin tyttöjä itsetuhoiseen käyttäytymiseen. Esimerkiksi itsen viiltely tai lyöminen on rankka mutta käytetty keino pahan olon purkamiseen: *Löin ja hankuin itseäni, vaikka ei se auttanut. / Alkuvaiheessa paha olo purkautui itsensä satuttamisena.*

Seksuuaktiviteettien kuuluvien nuorten pahan olon purkukeinot ovat selvästi synkempiä ja usein myös tehottomampia kuin muilla. He ovat yrittäneet puhua vanhemmille tai luotettavalle

kaverille, mutta usein tunteiden tukahduttaminen ja kovaan kuoreen kääpertyminen on nähty itsen satuttamisen ohella ainoina keinoina kontrolloida tilannetta.

Kaikkeaa pahaa oloa en ole saanut purettua, enkä saakaan. (17-vuotias tyttö)

6.2 Syrjinnän seuraukset

Syrjinnän kohteeksi joutumisella on monenlaisia seuraamuksia lapsen ja nuoren myöhempään vaiheisiin. Aineistojemme perusteella lapsille ja nuorille syrjinnästä aiheutuneet seuraukset voi karkeasti jaotella kolmeen eri kategoriaan: 1) positiiviset ”*opin näkemään paremmin*” -seuraukset, 2) neutraalit ”*ei niillä paljon painoa ole*” -seuraukset sekä 3) negatiiviset ”*ahdistaa, masentaa, pelottaa*” -seuraukset. Aineistomme kertovat selkeästi, että negatiivisia syrjintäkokemusten seurauksia on eniten (vrt. Kangasniemi 2008).

Syrjityksi joutuminen on niin ikävä kokemus, että se saattaa jättää nuoreen mieleen pahat jäljet: hitaasti paranevat haavat, joiden arvet eivät välttämättä häviä koskaan. Ahdistuksen, masennuksen ja pelkotilojen lisäksi syrjityksi joutuneilla lapsilla ja nuorilla on erilaisia fyysisiä oireita, jotka hankaloittavat elämää: *Tuntuu pahalta, vatsaan sattuu ja tulee turhia poissaoloja koulusta. On voimaton olo, masentaa.* Aamulla sängystä ylöspääseminen on ylivoimainen suoritus, koska kouluunmeno pelottaa. Torjutuksi tuleminen ja sen pelko sekä esiintymisen ja sosiaalisten tilanteiden karttaminen ajavat lapset ja nuoret omiin oloihinsa. Joillekin yksinolokin voi muuttua pelottavaksi ja ahdistavaksi. Uusiin ihmisiin on vaikeaa tutustua, ja nuoret ymmärtävät, että tämä vaikeus kulkeutuu pitkälle tulevaisuuteen, muun muassa seurustelusuhteisiin.

Kun itsetunto putoaa tai pudotetaan noltaan, ei voi luottaa enää kehenkään – ei edes itseensä. Nuoren on kovetettava itselleen kuori, jonka suojassa hän yrittää rakentaa uudelleen omaa itsetuntoaan ja minäkuvaansa. Tämä uudelleenrakennustyö kestää kauan. Itsetunnon aleneminen ja minäkuvan vääristyminen saattavat aiheuttaa lisäksi valtavat ulkonäköpaineet (ks. myös Puuronen & Välimaa 2001): *Olen todella kriittinen ulkonäköäni kohtaan. Mietin koko ajan, mitä muut ajattelevat minusta.*

Syrjityksi joutunut lapsi tai nuori muuttuu usein sulkeutuneeksi ja varautuneeksi. Sanojaan ja tekemisiään joutuu koko ajan varomaan. Maahanmuuttajanuorten kohdalla tämä näkyy esimerkiksi siinä, että omaa äidinkieltään ei voi käyttää julkisesti (vrt. Antikainen 2010): *No, että koko ajan ennen kuin voi tehdä tai sanoa mitään, pitää muistaa että olen afrikkalainen. Jotkut ihmiset ei tykkää meistä. Minun pitää olla varovainen.*

Monet tutkimuksemme osallistuneet nuoret kertoivat muuttuneensa syrjityksi joutumisen jälkeen vihaisiksi ja aiempaa aggressiivisemmiksi. Nämä muutokset puolestaan aiheuttavat helposti sen, että elämästä tulee eräänlaista taistelua kaikkien kanssa, jolloin viimeinenkin ystävä saattaa jättää. Jollain rajalla ollaan silloin, kun itsekään ei enää kestä itseään: *Olen alkanut vibata itseäni ja ajatellut itsemurhaa.* (17-vuotias poika)

Neutraaleista ”ei niillä paljon painoa ole” -vaikutuksista kertoneet lapset ja nuoret kokevat olevansa jo valmiiksi vahvoja tai muuttuneensa kokemustensa myötä entistä vahvemmiksi persooniksi. Syrjintäkokemus on vienyt luottamusta muihin ihmisiin, mutta itsestään moni kertoo oppineensa enemmän. Vaikka alkuun syrjintä onkin tuntunut musertavalta, nuoret ovat myöhemmin huomanneet vahvistuneensa henkisesti. Jollakin (aikuisen näkökulmasta) käsittämättömällä tavalla syrjintä voi tehdä nuoren elämästä myös *mielenkiintoisemman*.

Vaikka syrjityksi joutuminen on mitä ikävin kokemus, jotkut tutkimukseemme osallistuneet lapset ja nuoret ovat löytäneet siitä jotakin hyvääkin. Syrjityksi joutumisen on nähty vahvistavan ja kasvattavan. Sen uskotaan myös herkistävän vaistoja ja lisäävän sosiaalista vastuuntuntoa, jolloin huomaa helpommin ympärillään rehottavaa syrjintää ja haluaa auttaa muita (vrt. Harinen & Ronkainen 2010): *Näkee maailmasta uusia ikäviä puolia, myös jollain tavalla voimauttaa, kun tietää, miten seuraavalla kerralla toimia ja mitä voi tehdä (esim. liittyy järjestöihin, jotka tukevat vähemmistöjä)*.

Syrjityksi joutumisen kaikkein positiivisin vaikutus aineistojemme perusteella on kuitenkin se, että lapset ja nuoret ovat oivaltaneet, millaisia he eivät halua olla. Ketään ei halua syrjiä, koska tietää, miten pahalta se tuntuu. Nuori ymmärtää, että erilaisenakin saa olla eikä tarvitse välittää, mitä muut ajattelevat. Joidenkin informanttien mielestä syrjityksi joutuminen saattaa avata silmät huomaamaan ihmisten ja koko ihmiskunnan ongelmia.

6.3 ”En minä, mutta ne muut”

Omaa syrjivää toimintaa ei ole helppoa tunnustaa. Kuitenkin verkkokyselymme kaikista vastaajista vain 59 prosenttia on sitä mieltä, ettei ole koskaan syrjinyt ketään. Joskus syrjintään kertoo sortuneensa 27 prosenttia kaikista kyselyyn vastanneista nuorista. Usein toista lasta tai nuorta on syrjinyt vain yksi prosentti vastaajista. Vähemmistöryhmiin kuuluvista vastaajista sellaisia, jotka eivät mielestään ole koskaan syrjineet muita, on 63 prosenttia. Vähemmistönuorista 23 prosenttia ilmoitti syrjineensä jotakuta joskus, ja usein syrjintää harjoittaneiden prosenttiosuus on 1. Haastattelemistamme lapsista ja nuorista 17-vuotias tyttö on yksi niistä harvoista, jotka muönsivät kiusanneensa muita – jopa ystäviään.

Paula K: No, tämmöstä vielä, että ootko sä mielestäis tullu syrjineeks ketään?

Selja 17: No, kutosluokallaban mä kiusasin ihan suoraan just sitä mun parasta ystävää. Just sitä, joka sillon yläasteen ajan oli sitten mun paras ystävä. Niin häntä mä kiusasin sillon tosi rankastikin.

Muiden syrjivää toimintaa on puolestaan helpompaa huomata. Kaikista verkkokyselyyn vastanneista nuorista 24 prosenttia ilmoitti huomanneensa usein, että jotain toista lasta tai nuorta syrjitään. Joskus huomion on tehnyt 52 prosenttia kaikista vastaajista. 17 prosenttia vastaajista ei ole havainnut toiseen lapseen tai nuoreen kohdistuvaa syrjintää koskaan. Vähemmistönuorten parissa syrjintää on kuitenkin huomattu hieman enemmän (28 % vastaajista valitsi vaihtoehdon ”usein”).

Vastaukset kysymykseen siitä, miksi lapset tai nuoret syrjivät muita, jäivät aineistoissamme väljiksi ja epämääräisiksi. Yksi tällainen epämääräisyys liittyy siihen, että usein jokin saattaa *vaan ärsyttää* niin paljon nuorta mieltä, että ärsytys purkautuu syrjintänä muita kohtaan. Muiden toiminnasta nousevat ärsytyksen tuntemukset on annettava takaisin samalla mitalla. Nämä kaksi syytä – ärsytys ja samalla mitalla takaisin antaminen – mainittiin vahvimpina tekijöinä omaan syrjivään käytökseen. Syrjintää oikeuttavaa ärsyttävää toisen toimintaa on esimerkiksi ”perässä roikkuminen”: *Ärsyttävä tyyppi, roikkui koko ajan perässä*. Kun joku ärsyttää, nuoret kokevat, etteivät tule toimeen *hänen/heidän* kanssaan.

Päivi H. Miks sitä oli kiusattu? Tiijätkö?

Mariika 14: En mä, se vaan on jotenkin semmonen se ihminen, että kaikkei ei siedä sitä. Se vaan jotenkin ehkä, se vaan on, en osaa sanoo.

Sekä selkeästi erilaiset että epämääräisemmin ”ärsyttävät” lapset ja nuoret nähdään usein myös uhkina, joille saatetaan olla vihaisia ja kateellisia. Tutkimukseemme osallistuneet lapset ja nuoret eivät kuitenkaan osanneet tai halunneet selittää tarkemmin, mistä nämä tuntemukset johtuvat. Miksi ollaan vihaisia ja mistä ollaan kateellisia?

Kosto on myös yksi aineistoissamme syrjinnälle esitetty syy. *Pistetään vabinko kiertämään* -selityksen taustalla voi olla lähes mikä tahansa itselle sattunut ikävyys, joka halutaan siirtää seuraavalle. Syrjinnänkin voi näin nähdä eräänlaisena sodankäyntinä, jossa hyökkäys on paras puolustus. Omaan syrjivään käytökseen lapsi ja nuori voi sortua myös huonona päivänään, suutuspäissään ja harkitsematta. Toisen ihmisen kiusaaminen antaa myös tunteen siitä, että on valtaa.

Paula K: Muistatko, miks sä rupesit kiusaamaan?

Selja 17: En mä edes muista, mistä se lähti. Se vaan niinko...

Paula K: Se oli jotenkin erilainen?

Selja: En mä oikeestaan tiijä, oliko siinä se erilaisuus se pointti. Huomasin, että tota mä pystyn pomppottamaan ja se myötätyy siihen. Tämmönen dominoiva ihminen kun sattuu olemaan, niin siihen kiusaamiseen sit vaan jää kiinni.

6.4 Uskotut aikuiset

Sekä verkkokyselyvastausten että haastatteluaineistojemme perusteella mainintojen arvoisia aikuisia lasten ja nuorten syrjintäkokemuksia käsitteleviä toimijoita näyttävät olevan vanhemmat, isovanhemmat, kaverit, opettajat ja kummit. Vaikka nykyään puhutaankin paljon sukulaisuussuhteiden väljentyemisestä, aineistomme osoittavat, että myös muut perheenjäsenet tai läheiset, sisarukset sekä lähisukulaiset, serkut, enot ja tädit muodostavat usein tärkeän lenkin lapsen ja nuoren sosiaalisessa turvaverkostossa. Aineistojemme määrällinen tarkastelu osoittaa, että **äidit ja isoäidit** ovat kaikkein tärkeimpiä aikuishahmoja syrjittyjen lasten ja nuorten elämässä, erityisesti ongelmatilanteiden ratkojina, lohduttajina ja taustatukina.

Monissa aineistojemme sisältämissä kuvauksissa näkyy, kuinka vanhemmat ovat kuunnelleet, lohduttaneet ja miettineet yhdessä lapsensa kanssa, miksi syrjintää tapahtuu. Vanhemmat ovat pyrkinneet rauhoittamaan ristiriitaisia tilanteita ja kannustaneet lastaan ystäväystymään muiden kanssa. He ovat *jutelleet miten voisinkin toimia*. Monet tutkimukseemme osallistuneet lapset ja nuoret kokevat vanhemmiltaan saadun lohdun, neuvojen ja kannustuksen auttaneen heitä paljon. Kaikkein vakavimmissa ja pisimpään jatkuneissa syrjintätapauksissa jotkut vanhemmat ovat hakeneet ja saaneetkin lapselleen psykologista tai psykiatrista ammattiapua.

Koti ja vanhemmat eivät kuitenkaan aina ole lapselle ja nuorelle turvan ja hyväksynnän osoittajia. Seuraavassa kyselyaineistoesimerkissä eräs seksuaalivähemmistöön kuuluva nuori purkaa kotona kokemaansa ahdistusta: *Ajattelen vain, että kohta pääsen kotoa pois, eikä tarvitse enää vanhempia nähdä. Tietysti haluan nähdä, jos muuttavat asenteitaan*. Haastatteluaineistossa puolestaan 17-vuotias tyttö kertoo samanlaisesta hyväksynnän ja ymmärtämisen puuttumisesta:

Maaret: Sillä [Maaretin tyttöystävällä] ei niin hyvin mee niitten porukoittensa subteen [kuin Maaretilla itsellään]. Oman kämpän jos löytäis, olis ihan kiva.

Paula K: Eikö ne vanhemmat sitten ymmärrä häntä?

Maaret: Niin, sillä isä ei tiedä meistä vielä mitään. Ja äiti ei halua tietää. Tietää, mutta ei halua tietää. Sillä on vähän ongelmia siellä porukoittensa subteen. Niillä on ne asenteet jo semmoset, että ei niitä niin helposti muutetakaan. Kotona ei pysty olemaan se, mikä oikeesti on.

Jos perheen elämää varjostaa suora väkivalta, jompikumpi vanhemmista saattaa määrittäytyä merkittävän negatiiviseksi hahmoksi nuoren elämässä: *No, oma isä paboinpiteli, niin tietysti se muistuu mieleen ja tuntuu pabalta tehdä jotakin*.

Tutkimuksemme verkkokyselyaineiston perusteella lapset ja nuoret avautuvat kokemastaan syrjinnästä herkimmin omille vanhemmilleen (36 %) ja kavereilleen (31 %). Vaikka syrjintää esiintyy eniten koulussa, jostain syystä syrjinnästä ei olla kovinkaan halukkaita avautumaan opettajille (13 %). Joskus syrjinnästä on saatettu kertoa myös jollekin muulle erikseen määrittelmättömälle aikuiselle (15 %). Joillekin syrjintä saattaa olla niin vaikea asia, että siitä ei kerrota kenellekään: vajaa viidennes kaikista vastaajista ei ole kertonut kokemastaan syrjinnästä kenellekään.

Se, että syrjinnästä ei läheskään aina kerrota aikuisille, on huomion arvoista. Toisaalta aikuisille kertominen voi olla myös ”epäsuoraa”: huomattuaan jotakuta syrjittävän muut oppilaat saattavat pyytää yhtä luokkatoveria (tässä romanipoikaa) toimimaan viestinviejänä.

Petteri 12: Mulle on sanottu aika monta kertaa, että kun jotkut ei uskalla mennä kertoo niin mun pitää mennä kertomaan.

Paula K: Siitä kertomisesta, onko siitä tullu mitään seuraamuksia?

Petteri: Ei.

Myös vähemmistöryhmiin kuuluvista vastaajista yli kolmannes (38 %) on kertonut kokemastaan syrjinnästä vanhemmilleen. Kaverille asiasta on kertonut liki 35 prosenttia näistä vastaajis-

ta. Vähemmistöryhmiin kuuluvat lapset ja nuoret ovat kertoneet syrjintäkokemuksistaan myös jollekin muulle aikuiselle kuin omalle vanhemmalle hieman useammin kuin kaikki tutkimukseen osallistuneet nuoret yhteensä. Heistä 16 prosenttia on kertonut syrjintäkokemuksistaan opettajalle, mutta usein he ovat pitäneet asian salassakin (17 %). Vaikka edellä siteerattu Petteri kieltääkin ”vasikoimisen” sosiaaliset seuraamukset, haastatteluaineisto toisaalla havainnollistaa syitä, joiden vuoksi syrjinnästä halutaan usein myös vaieta:

Paula K: Miten opettajat puuttuu siihen kiusaamiseen? Huomaaks ne edes?

Pietu 12: Joskus on ollu silleenkin, että jotain poikaa on kiusattu, niin se ei uskalla kertoa mitään

Paula K: Miks se ei uskalla?

Pietu: Sitä on uhkailtu tai jotain.

6.5 Aikuisten väliintulo?

Sekä verkkokyselyaineiston että haastattelujemme perusteella voi todeta, että usein aikuiset eivät mitään ilmeisemmin huomaa nuorten keskuudessa tapahtuvaa syrjintää; kyselyn kaikista vastaajista liki 40 prosenttia ilmoitti, että heidän mielestään aikuiset eivät huomaa nuorten parissa tapahtuvaa syrjintää koskaan. Vähemmistöryhmiin kuuluvilla vastaajilla vastaava prosenttiluku on 32. Kaikista vastaajista 30 prosenttia ja vähemmistöryhmiin kuuluvista 26 prosenttia ilmoitti, että aikuiset huomaavat syrjinnän sentään joskus. Vähemmistöryhmiin kuuluvista lapsista ja nuorista vain noin joka kymmenes on sitä mieltä, että aikuiset huomaavat syrjintätapaukset usein. Kaikki vastaajat mukaan lukien tulos on vieläkin ankeampi: vain 6 prosenttia kaikista verkkokyselyyn vastanneista lapsista ja nuorista on sitä mieltä, että aikuiset huomaavat syrjinnän usein. Mielenkiintoista on myös se, että noin kolmannes sekä kaikista vastaajista että vähemmistöryhmiin kuuluvista lapsista ja nuorista ei osannut sanoa, ovatko aikuiset ylipäänsä huomanneet syrjintätapauksia. Kootusti voikin todeta, että vaikka aineistoissamme on monia mainintoja syrjittyjä nuoria tukevien aikuissuhteiden olemassaolosta, nuorten syrjintätodellisuudessa vallitsee myös melkoinen tietämättömyyden, salaamisen ja puuttumattomuuden kovertama sukupolvikuilu.

Välttämättä ei kuitenkaan auta, vaikka aikuiset huomaisivat syrjinnän ja puuttuisivat siihen. Kaikista verkkokyselyemme vastaajista yli 16 prosenttia ei osannut sanoa, onko aikuisten syrjintään puuttumisesta ollut apua. Liki 10 prosenttia kaikista vastaajista on sitä mieltä, että aikuisten asiaan puuttumisella ei ole ollut minkäänlaista vaikutusta. Joidenkin tutkimukseen osallistuneiden nuorten mielestä aikuisten asiaan puuttuminen on joissakin tapauksissa vähentänyt syrjintää, mutta toisaalta myös pieni osa vastaajista (3 %) on sitä mieltä, että aikuisten puuttuminen on itse asiassa vain lisännyt syrjintää tai että siitä on ollut vain hetkellinen apu.

Kun lapsilta ja nuorilta kysyttiin lomakkeen avoimella kysymyksellä, mitä aikuiset ovat tehneet syrjinnän kitkemiseksi, saatiin vastauksiksi varsin lohduttomia näkemyksiä. Tutkimukseemme osallistuneiden nuorten pääviesti on, että aikuiset eivät tee mitään tai että he eivät välitä: *Ei sille voi tehdä mitään, kun kaikki vihaavat meitä.* Vaikka aineistomme osoittavat äitien olevan aktiivisia

lapsensa kohdistuneen syrjinnän selvittäjiä, niin tämä selvitystyö on saattanut lopulta johtaa asiaan kietoutuneiden aikuisten vastakkainasetteluun. Äitien yhteistyö viranomaisten kanssa ei aina ole ollut erityisen hedelmällistä: *Äiti teki rikosilmoituksen, mutta sillä ei ollut vaikutusta.* Vanhempien yhteydenotot kouluunkaan eivät ole aina tuottaneet toivottua tulosta: [vanhemmat ovat] *valittaneet koululle – turhaan.*

Kodin ja koulun yhteistyötä syrjintäkysymysten ratkaisemisessa ei edistäne myöskään se, että lasta tai nuorta ei uskota eikä hänen sanaansa luoteta. 14-vuotias romanityttö kertoo oheisaineistomme toimineessa haastatteluaineistossa, kuinka koulun liikuntatunnilla uimahallissa käynti on vastoin romanikulttuurin häveliäisyystapoja. Koulussa opettaja on epäillyt sekä tyttöä että hänen vanhempiaan:

Kysymys: Onko sulla tullut siinä opettajien kanssa ongelmia?

Rita 14: On. Siitä on tullut. Ne ei tajuu sitä. Joudun aina pyytämään kotoonta lappuja, että ne usko. Sitte ne opettajat väittää, että mä keksin omasta päästäni niitä.

Muutammat haastattelemamme uskonnolliseen vähemmistöryhmään kuuluvat nuoret kertoivat, minkälaista asian selvittely voi olla, kun syrjiä onkin opettaja. Erityisesti tällöin asian selvittely opettajan ja vanhempien välillä on usein vaikeaa:

Mun koulussa oli aika vaikee tapaus. Kun mä olin seiskalla, niin se mun uskonnon opetus, että kun en olis halunnut että mä jotenkin korvaan sen ajan. Äiti ja isä aika kauan puhu niitten kanssa. Mää sain sitten lopulta sen vapautuksen, joka kuuluu mulle ihan laissa. (15-vuotias tyttö)

Erityisesti alakoulun opetuksessa luterilaisen kirkkovuoden juhlat ja teemat ovat voimakkaasti läsnä jäsentämässä sekä lukuvuoden että työpäivien kulkua. Vaikutteita otetaan myös amerikkalaisesta kulttuurista, jolloin koululaisen työarkeen saattaa ilmaantua omantunnon kysymyksiin liittyviä uskonnollisia yhteentörmäyksiä. Uskonnolliseen vähemmistöryhmään kuuluva 14-vuotias tyttö kertoi haastattelussa meille, kuinka koulussa opettaja pakotti hänet tekemään kuvaamataidon tunnilla Halloween-askarteluja, joita tytön uskonnollinen vakaumus ei salli.

Mä kerroin äidille ja se laitto sinne [kouluun] aika paljon sähköpostia. Sitten se opettaja raivostu ihan hirveesti, mutta se niin kun meni ohi. Onneks jatkossa oman luokan opettaja pitää kuvista [opettaa kuvaamataitoa], niin se anto tehdä mitä halus.

Vaikka kokonaiskuva koulun toiminnasta syrjintätilanteissa jää aineistojemme perusteella ankeaksi, siitä löytyy myös myönteisiä kuvauksia. Opettajat ovat pyrkineet antamaan tilaa erilaisuudelle, rehtorit ovat puhuneet ja puhutelleet. Nuorten arkisten syrjintäkokemusten yleisyys ja raadollisuus osoittavat kuitenkin, että opettajien ja rehtorien keinot ovat olleet varsin tehotomia ja korjailleet tilanteita vain hetkellisesti. Monessa koulussa asiasta on puhuttu yleisesti tai näennäisesti ja syrjintää on käsitelty esimerkiksi vanhempainilloissa. Lasten ja nuorten tuntuma asiaan on kuitenkin se, että opettajat ovat kadottaneet auktoriteettinsa ongelmanratkaisijoina eivätkä viime kädessä mahda oppilailleen enää mitään. Kaikki opettajat eivät myöskään aineis-

tojemme perusteella paneudu syrjinnän ehkäisemiseen yhtä tarmokkaasti kuin seuraavassa aineistositaatissa kuvattu kasvattaja:

Paula K: Mites siitä koulusta vielä? Opettajat on suhtautunu ihan ok?

Selja 17: Joo, on. Ja meillä kun on kaks lesbo-opettajaa, niin nehan on ollu tässä tosi hyvin tukena. Kun oli meistä se keskustelu siellä Facebookissa. Mää näytin just sille toiselle opettajalle, ja Hilu [nimi muutettu] oli ihan raivoissaan siitä. Se vei sen eteenpäin rehtorille ja rehtori otti ne tytöt saman tien puhutteluun. Ja nytten tää toinen opettaja on viemässä asiaa eteenpäin. Niin se ollaan viemässä eteenpäin johtoportaan, tosiaan. Että meijät kyllä vakavasti otettiin. Siitä mä oon kyllä ihan ylpee ite. Siihen puututtiin samana päivänä ja selvitettiin. Se keskustelu poistettiin sieltä.

Syrjintää esiintyy myös erilaisilla harrastusareenoilla, kuten aiemmissa luvuissa (4 ja 5) on todettu. Seuraava sitaatti on esimerkki erään jalkapallovalmentajan toiminnasta. Tässä harrastuspaikassa syrjinnästä seuraa aina aikuisen asettama rangaistus.

Henri 12: Yks semmonen poika, sillä on jotenkin niskat tälleen, et se on jotenkin jäykeä, niin sitä aina kiüsataan. Kun se ei osaa oikein kunnolla pelata.

Päävi H: Eikö valmentaja sitten puutu siihen?

Henri: Puuttuu. Jos sitä poikaa kiüsataan, tulee aina kymmenen punnerrusta.

Kokoavasti voi todeta, että tutkimusaineistoistamme välittyvä kuva lasten ja nuorten syrjintätodellisuuden aikuisinterventioista on enemmän reaktiivinen kuin proaktiivinen: aikuinen tarttuu, puhuttelee ja ehkä rankaisee. Tutkimukseemme osallistuneet lapset ja nuoret penäävät aikuisilta kuitenkin toisenlaisia toimintamalleja.

6.6 Mikä neuvoksi?

Nuorille itselleen sälytetään paljon vastuuta syrjintäongelman poistamiseksi – myös nuorten itsensä taholta (ks. myös Honkasalo ym. 2007). Sekä verkkokyselyyn vastanneet että haastatellut lapset ja nuoret pohtivat paljon, minkälainen nuoren pitäisi olla, ettei joutuisi syrjityksi. Näyttää siltä, että nuorten(kin) maailmassa arvostetaan omaa aktiivisuutta. On tuotava itse itselleen esille, oltava rohkea, sosiaalinen ja aloitteellinen. Tämä on kuitenkin raskas vaatimus, ja voi hyvin kysyä, miten ujoille, liikuntakyvyttömille tai puhumaan pystymättömille nuorille käy tällaisten vaateiden edessä.

Aikuiset usein sanoo, ettei se ole nuoren vika, jos syrjitään tai kiüsataan. Eihän se usein olekaan, mutta on asioita, joita tekemällä kiüsäminen on paljon epätodennäköisempää. Esimerkiksi jos huolehdit hygieniastasi, peset ja kampaat hiuksesi, pidät vaatteesi puhtaana, sinua ei todennäköisemmin kiüsata. Jos hymyilet ihmisille ja olet ystävällinen, todennäköisesti sinua ei kiüsata. Jos eristäydyt muista etkä puhu paljon muille, niin johan ihmiset kaikkoo. Ja sitten sanotaan että syrjitään, eikä ole oma vika. No joo, mutta itse voi asiaan vaikuttaa. (17-vuotias tyttö)

Nuorten kamppailua suosion, syrjinnän ja muiden vertaispaineiden sodankäynnissä ei ainakaan helpota se, että hän saattaa joutua luovimaan vaikeissa paikoissa ohjeiden ristiriita-aallokossa.

Esimerkiksi tutkimukseemme osallistuneilla vähemmistöryhmiin kuuluvilla nuorilla keskeisin perustelu omalle syrjivälle käyttäytymiselle näyttää olevan samalla mitalla takaisin antaminen, koska tämä neuvo saatetaan antaa heille kotoa. Annettu ohjeistus johtaa koulussa vaikeuksiin, koska siellä samalla mitalla antavan lapsen tai nuoren katsotaan olevan epäsosiaalinen, aggressiivinen ja jopa väkivaltainen.

Opettaja vaan sano, kun mä sanoin että mua haukutaan manneks, että ei voi mitään. Sitten mä sanoin, että jos joku tulee mun päälle, niin mitä mä sitten teen? Niin ope sano, että oot ihan paikoillas tai tuut kertoon opettajalle. Mä sanoin sille, että enkö mä saa puolustaa itteeni. Ope sano: Et saa! Et saa! (11-vuotias poika)

Haastatteluissa kysyimme lapsilta ja nuorilta, mitä syrjinnälle heidän mielestään pitäisi tehdä, voiko sille ylipäänsä tehdä mitään ja mitä erityisesti aikuiset voivat tehdä syrjinnän vähentämiseksi. Näyttää siltä, että syrjinnän kitkemistyö ei ole helppoa. Monet haastattelemistamme nuorista palauttavat syrjinnän syyt koteihin ja niissä viljeltäviin arvoihin ja asenteisiin. Näistä haetaan myös ongelman ratkaisumahdollisuuksia.

*Päivi H: Miten sitten teidän mielestä aikuiset ihmiset vois tehdä, että kaikilla nuorilla olis maailmassa yhtä hyvä olla?
Roosa 15: Mun mielestä sen aloitteen pitäis lähteä sieltä vanhemmista. Vanhemmathan ne lapset kasvat-
taa. Vaikee toisten ihmisten on sitten puuttua niihin iskostettuihin asioihin, mitä siinä lapsessa on.*

Se, mitä lapsille ja nuorille opetetaan kodeissa, on tärkeää myös haastattelemiemme romanityttöjen mielestä. Heidän näkemyksensä mukaan valtaväestön lapsille annetaan liian usein roma-neista yksipuolinen ja stereotyyppinen kuva.

Päivi H: Mie jään miettimään, kun myö juteltiin niiden alle 10-vuotiaiden kanssa tässä välillä. Niin siellä pikku-poika sano, että häntä kaverit on sanonu manneks. Niin mistä nää alle 10-vuotiaat oppii nimittelyt?

Helinä: Vanhemmiltaan.

*Sabina 19: Lapset oppii, mitä vanhemmat tekee tai opettaa, mun mielestä. Että jos vanhemmat inho-
mustalaisia, niin kyllä yleensä sitten lapsetkin.*

Päivi H: Minkälaista olis semmonen nuoruus, missä ei olis syrjintää?

Helinä 17: Paljon helpompaa varmaan.

*Päivi H: Onks jotakin sellasta, millä sitä vois edesauttaa? Mitä aikuiset vois tehhä, että syrjintä lop-
puis?*

*Sabina: Ne vois opettaa lapsilleen, että jokainen ihminen on tasa-arvonen. Ei oo buonompia eikä pa-
rempia.*

Helinä: Et kukaan ei oo täydellinen.

*Sabina: Et on meissä vikoja, mutta niin muissakin. Et jos yksi tekee tossa noin, niin me ollaan kaik-
ki tehty. Pidettäis kaikki ihan yksilöinä ja tasa-arvossa.*

Lapsen kotoa saamat ennakkoluuloiset opit ja neuvot voi monen tutkimukseemme osallistu-
neen nuoren näkemyksen mukaan myös kumota. Uskonnolliseen vähemmistöön kuuluva 15-

vuotias poika on sitä mieltä, että *kyllä silleen joillakin tapahtuu, että kun on kotoa tulleita ennakkoluuloja, mut jos on nähny miten sä toimit, niin ei ne välttämättä subtaudu mitenkään eri tavalla.*

Puolueettomalta taholta tuleva ja asiallinen tieto on erään seksuaalivähemmistöön kuuluvan nuoren tytön mielestä parasta, mitä aikuiset voivat tehdä syrjinnän ehkäisemiseksi.

Selja 17: Ainakin se, mä oon miettiny sitä, että ysiluokalla pitää terveystietoon lisätä seksuaalivähemmistöjä käsittelevä osio. Se on kokonaan unohdettu terveystiedon systeemeistä. Tai ylipäätään mikä aine se nyt onkaan, niin sinne sitä lisää. Että yläasteella toivotettais, että on olemassa muitakin vaihtoehtoja, kun olla hetero. Koska se lisää vielä enemmän, että ne jotka on epätietoisia itestään, kun joka paikassa tuputetaan, että sun pitää olla hetero. Niin se lisää vielä enemmän sitä vaikeutta tulla kaapista ulos. Että se on semmonen, minkä mä baluaisin.

Paula K: Eli tieto on kaiken avain?

Selja: On, on. Asioista pubuttais enemmän. Ihan toleen koulussa, että aloite tulee opettajatabolta siihen keskusteluun.

Tutkimukseemme osallistuneiden nuorten mielestä myös monet aikuiset tarvitsisivat uutta tietoa ja sen jakamista. Jotkut haastattelemistamme nuorista ovat itse päässeet avaamaan aikuisten silmiä ja opettamaan esimerkiksi omia opettajiaan uskontoonsa tai kulttuuriinsa liittyvistä rajoitteista.

Niin sitten mä hänelle kerroin ihan avoimesti uskonnosta ja kaikkee, mitä siihen liittyy. Hyvin subtautu siihen ja kysykin asioita ja halus tietää. Se sano, että haluu kertoa muillekin opettajille tästä. Sanoi, että käykö se mulle. Se menee helpommin niin, ettei mun tarvii joka opettajalle siitä erikseen kertoa.

Nuorten mielestä erityisesti koulussa tapahtuvaan syrjintään ja kiusaamiseen pitäisi puuttua paljon nykyistä painokkaammin. Haastattelemamme lapset ja nuoret pohtivat ja kehittivät ideoita, joilla ”erilaisten” eriarvoista kohtelua koulussa voisi vähentää. Erityisesti järjestelyt, joilla kaikki ”koulun kummajaiset” on koottu yhdeksi luokaksi, saivat osakseen suurta kritiikkiä (vrt. Souto 2010).

Päivi H: No mitä teidän mielestä sitten aikuiset ihmiset vois tehdä, että kaikkien olis koulussa hyvä olla ja ketään ei kiusattais?

Magdaleena 13: En tiedä, pitäiskö koulussa sitten niin kun vaan sopeuttaa erilaisia ihmisiä yhteen sil-lai, että kaikkia erilaisia ihmisiä olis yhdessä, niin sitten ne oppis ole yhdessä. Toisaalta se on sem..... en minä tiedä.

Walter 13: Mun mielestä se luokkien jakaminen erilaisii ihmisiä silleen, että tutustus kaikkiin. Et ne olis niin ku sekavi, että Jehovan todistajii ja lestadiolaisii ja tälleen.

Christer 15: En mä oikein tiiä. Se on aika hyvä se, että laittaa sikiin sokin. Voi saada ihan uusii kavereita.

Meeri 14: Meillä on jaettu silleen, että meidän luokalla on tavallaan kaikki sekalaiset. Kun meillä on latinaluokat, niin toisella latinaluokalla on kaikki luterilaiset. Ja meidän luokalla on kaikki maahanmuuttajat ja joitten vanhemmat on ulkomaalaisia tai eri uskonnoissa ja silleen.

Päivi H: Miks sie luulet, että semmosia järjestelyjä sitten on?

Meeri: Meille ainakin sanottiin, että ne ois sen takia, että tuntijaot saataisiin silleen, että ei tulis hyppy-tuntia, mutta meillä on silti ollu kolme hyppytuntia viikossa. Se on vähän outoo.

Toisaalta vertaisryhmän merkitys on valtava, varsinkin koulussa. ”Erialaisten” luokassa on todennäköisesti aina joku muukin, joka on samassa tilanteessa. Toista erilaista on helpompi ymmärtää, ja toista samalla tavalla erilaista ymmärtää kaikkein parhaiten.

Mun luokalla on lestadiolaisia, niin mä just sanoin, että mä ymmärrän sua, kun niilläkin on monia sellasia asioita, joihin ne ei sitten osallistu. Kyllä se varmaan parhaiten ymmärtää se, joka kuuluu siihen samaan uskontoon sun kaa. (15-vuotias tyttö)

Vaikka vertaisten parissa koettu syrjintä varjostaa monen lapsuutta ja nuoruutta, lapsia ja nuoria hämmentää ja pelottaa myös se, että aikuiset syrjivät. Siksi he arvostavatkin suuresti aikuisten ja varsinkin opettajien myönteistä, ei-syrjivää asennetta: *Meijän luokan opettaja, niin kun se pitää tunteja, niin se on semmonen myönteinen. (13-vuotias poika)*

7 PÄÄTELMÄT

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää lasten ja nuorten kokeman syrjinnän yleisyyttä ja muotoja sekä syrjintään liittyviä uhrikokemuksia ja niistä selviytymistä. Tutkimuksen tavoitteena oli myös tunnistaa mahdollisuuksia syrjinnän ehkäisemiseen ja vähentämiseen. Esitämme tässä luvussa tutkimustulostemme pohjalta päätelmiä lasten ja nuorten kokeman syrjinnän olemuksesta ja nostamme esiin jatkotutkimustarpeita.

Tutkimuksemme tulokset kertovat lasten ja nuorten syrjintäkokemusten yleisyydestä ja vaikutuksista arjessa kokemustasolla. Aineistonkeruu ei perustunut tilastolliseen otantaan, joten tulokset eivät ole tilastollisesti yleistettäviä mutta suuntaa-antavina niitä voi pitää.

Tutkimuksen tuloksena voi todeta, että syrjintäkokemukset ovat lasten ja nuorten arjessa varsin yleisiä. Noin kolmannes verkkokyselyn vastaajista kertoi joutuneensa ainakin joskus jonkinlaisen syrjinnän kohteeksi. Kun tarkastelussa otetaan huomioon maahanmuuttajataustaisilta nuorilta aiemmin koottu aineisto, syrjittyjen nuorten osuus kasvaa selvästi. Tutkimuksemme havainnollistaa hyvin lasten ja nuorten syrjinnän moni-ilmeisyyttä ja mielikuvituksellisuutta. Syrjivien nimittelytapojen kirjo on laaja ja alati uudistuva, ja usein siihen liittyy johonkin vähemmistöasemaan kiinnittyviä konnotaatioita, vaikka nimittelyjen kohteet itse eivät kuuluisikaan mihinkään vähemmistöön. Syrjijä on yleisimmin syrjitylle tuttu lapsi tai nuori, joka ei kuitenkaan ole oma kaveri. Konkreettisten syrjintäkäytäntöjen kokoelman voi asettaa janalle, jonka yhtenä ääripäänä ovat täydellisen sosiaalisen eristämisen sekä yksin ja huomiotta jättämisen ilmaukset ja toisena ääripäänä selkeä fyysinen, toista vahingoittava väkivalta. Vaikka sukupuoli ei monessa kohdin näytä erottelevan tutkimukseemme osallistuneita lapsia ja nuoria, tässä se tekee sen: suora väkivalta syrjinnän muotona on enemmän poikien kuin tyttöjen arkitodellisuutta. Tytöt puolestaan tunnistavat herkemmin ennakkoluulojen kohteeksi joutumista. Ikäryhmistä syrjintäkokemukset painottuvat yläkouluikään eli 13–15-vuotiaisiin. Lisäksi syrjinnän kohteeksi joutuminen näyttää olevan yhteydessä nuoren näkemykseen, että omalla perheellä on niukasti rahaa käytettävissä. Tämä on havainto, jota olisi syytä tutkia jatkossa tarkemmin: mikä yhdistää lasten ja nuorten kokeman syrjinnän oman perheen sosioekonomiseen asemaan.

Tutkimuksemme verkkokyselyn vastausten analyysin perusteella vähemmistöryhmään kuulumisen ei näytä olevan yleisellä tasolla tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä syrjinnän kokemusten yleisyyteen, mutta tätä havaintoa saattaa selittää vastaajien valikoituminen niin, että muissa kuin vähemmistöryhmiin kuuluvissa vastaajissa on painottunut jonkinlaista kiusaamista tai syrjintää kokeneiden osuus. Syrjinnän eri muotojen yleisyydessä ja syrjinnän kokemisen ympäristöissä sen sijaan havaitsimme selviä yhteyksiä eri vähemmistöryhmiin kuulumiseen. Merkittävin vähemmistöryhmiin kuuluvia nuoria muista vastaajista erottava syrjinnän muoto on itseen kohdistuvien ennakkoluulojen kokemus: vähemmistöryhmiin kuuluvien nuorten kokemukset ennakkoluuloisesta suhtautumisesta ovat lähes neljä kertaa yleisempiä kuin kaikkien vastaajien. Tämän ennakkoluuloisen suhtautumisen kokemusten perusteellisempi tutkiminen

olisi tarpeellista, sillä kyse on hyvin laajasta kirjosta syrjityksi tulemisen kokemuksia aiheuttavaa käyttäytymistä aina suorasta verbaalisesta ”hyökkäyksestä” epäsuoraan nonverbaaliseen, lähinnä aistittavissa olevaan oudoksuntaan. Tiedon lisääminen ilmiöstä voisi auttaa kehittämään ennakoluulojen ja niiden ilmaisemisen vähentämiseksi tarvittavaa kasvatustyötä. Perusteellisempaa yhteen tiettyyn vähemmistöryhmään kohdistuvaa tutkimusta tarvittaisiin myös ymmärryksen lisäämiseksi havaitsemistamme eri vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten ja nuorten syrjinnän ja syrjintäkokemusten erityispiirteistä.

Nuorten maailmassa kuka tahansa voi joutua syrjityksi jollain perusteella. Tämä on totta erityisesti kouluympäristössä. Varsinkin yläkoulu on kaikkien tutkimuksen aineistojen valossa erityinen syrjinnän ympäristö. Huomion arvoista on, että erityisesti yläkouluikäisten parissa syrjintäperusteeksi näyttää kelpaavan miltei mikä tahansa havaittu ero. Ajassa, joka korostaa yksilöllisyyttä ja ”massasta erottautumisen” subjektiivista tärkeyttä, mikä tahansa erilaisuus syrjintäperusteena vaikuttaa enemmän kuin oudolta, mutta analyysimme perusteella sen voimaa on vaikea kieltääkään. Yläkouluikäisten parissa vertaispaine on vahva, eikä kukaan nuori lopulta voi olla varma asemastaan muiden hyväksymänä. Johonkin vähemmistöryhmään kuuluminen voi antaa ylimääräisiä ja selkeitä ”aseita” nuorten keskuudessa käytäviin osallisuuskamppailuihin. Koulu on paikka, jossa tutkimuksemme osallistuneet lapset ja nuoret ovat kokeneet myös aikuisten taholta osakseen tullutta syrjintää, joka puolestaan on synnyttänyt voimakkaita eriarvoisuuden kokemuksia ja on varmasti omiaan vain vahvistamaan oppilaiden keskinäisiä jännitteitä.

Koulun ulkopuolisissa julkisissa tiloissa kuten kadulla, kaupoissa ja liikennevälineissä näyttää vähemmistöryhmiin kuuluvien nuorten syrjintä olevan yleisempää kuin muiden. Näissä ympäristöissä korostuu vieraiden lasten, nuorten ja aikuisten syrjivä toiminta, jonka kohteena ovat erityisesti jollain näkyvällä tavalla ”erilaiset” vähemmistöryhmiin kuuluvat nuoret. Kaupoissa syrjintä saa selkeitä ikään liittyviä perusteita: kaupoissa nuoria syrjitään (esimerkiksi epäillään varkaiksi) joskus vain siksi, että he ovat nuoria, ja syrjiä ovat nimenomaan aikuiset. Nuorten harrastusympäristöt tulivat tutkimuksemme esille vapaaehtoiseen osallistumiseen perustuvina paikkoina, joissa ohjaavat aikuiset pyrkivät edes jollain tavalla puuttumaan nuorten keskinäisiin jännitteisiin ja esimerkiksi kiusaamistapauksiin. Aikuisten toimintaan liittyvien havaintojemme perusteella jatkotutkimusta tarvittaisiin erityisesti perheväkivallan syrjintäluonteesta ja aikuisten syrjivästä toiminnasta koulussa.

Syrjintäkokemusten vaikutukset lasten ja nuorten elämässä ovat tutkimuksemme havaintojen perusteella hyvin voimakkaita. Syrjintä saa aikaan sulkeutuneisuutta ja vahvistaa yksinäisyyden kokemuksia, aiheuttaa ahdistusta, masennusta, vihaa ja katkeruutta sekä muuttaa käsitystä itsestä, muista ihmisistä ja ympäröivästä maailmasta. Se herättää vahvoja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia, mutta se voi muuttua myös kasvattavaksi kokemukseksi ja saada aikaan positiivista taistelijahenkeä. Syrjinnän kokemuksia käsitellään ja niistä pyritään selviytymään erityisesti puhumalla luotettaviksi koettujen läheisten kanssa. Kuitenkin myös itsetuhoisia hallintakeinoja, kuten viiltelyä, käytetään. Kokemus, ettei syrjinnän aiheuttamaa pahaa oloa saa puretuksi mi-

tenkään, on varsin yleinen. Oman laajan tutkimus- ja kehittämishankkeensa vaatisikin toimintamallien ja -rakenteiden luominen syrjintää kokeneiden lasten ja nuorten tunnistamiseksi, kohtaamiseksi ja tukemiseksi.

Aikuisten toiminnasta syrjinnän ehkäisemiseksi tai vähentämiseksi lapsilla ja nuorilla on pessimistinen kuva: aikuiset eivät heidän kokemustensa mukaan yleensä huomaa syrjintää eikä aikuisilla myöskään ole juuri keinoja vaikuttaa syrjintään. Tutkimusaineistoista välittyvä kuva aikuisten toiminnasta syrjintätilanteissa on enemmän reaktiivinen kuin proaktiivinen: aikuinen tarttuu, puhuttelee ja ehkä rankaisee – nuorten kokemuksen mukaan usein tuloksetta. Lapset ja nuoret kuitenkin kaipaavat aikuisilta syrjintää ennaltaehkäiseviä toimintamalleja: arvo- ja asennekasvatusta, asiallista ja puolueetonta tietoa eri vähemmistöistä ja positiivisen yhteisöllisyyden vahvistamista. Myös näiden toimintamallien kehittämiseksi tarvittaisiin tutkimusta.

Tutkimustuloksemme vahvistavat osaltaan aiempien tutkimusten kouluympäristön ongelmallisuuteen liittyviä tuloksia. Jos syrjinnälle koulussa halutaan tehdä jotain, kyseessä näyttäisi olevan suuri, rakenteellinen ja koulukulttuuria ravisteleva tehtävä. Yksittäisten opettajien syrjintään puuttumisen tavat eivät ole saaneet aikaan perustavaa laatua olevia parannuksia tilanteisiin. Eri kouluasteet tulivat tutkimuksessa esiin hieman erilaisina syrjintäympäristöinä, mutta yleisesti näyttää siltä, että alakouluista usein puuttuu se jännitteinen suosioikkampailu, joka säätelee ja hierarkisoi yläkoulujen sosiaalista maisemaa. Toisen asteen koulutukseen siirryttäessä tämä kikkampailu vaikuttaa laantuvan, jolloin oppilas yhteisöissä jää enemmän hyväksyvää tilaa keskinäisille erilaisuuksille. Tätä tutkimusta varten haastatellut toista astetta käyvät nuoret opiskelevat pääosin ammatillisissa oppilaitoksissa, jotka tulivat nuorten puheissa esiin jokseenkin tasa-arvoisina arjen tiloina.

Jos tutkimuksemme tuloksia suhteuttaa aiempiin lasten ja nuorten syrjintää sivunneisiin analyysiin, niiden ”yllätysanti” jää laihaksi: yhä uudestaan voimme todeta, että lasten ja nuorten arkinen kokemusmaailma on jännitteinen jäsenyyskikkampailujen tila. Aineistojemme määrä ja laatu tuovat kuitenkin tähän tutkimuskeskusteluun uutta syvyyttä, johon mahtuu tietoa niin syrjintäkäytäntöjen arkisesta mittavuudesta kuin syrjintäkokemusten aikaansaamista emotionaalisisista haavoista ja aina itsetuhoisiin ajatuksiin asti vievistä seuraamuksista.

Tutkimuksemme tuloksia luettaessa on syytä huomioida, että aineistomme ovat lasten ja nuorten kokemuksia, subjektiivisia tilanteenmäärittäyksiä. Eri osapuolten näkemyksiä kokoamalla syrjintäilmiöstäkin saataisiin toisenlainen kuva. Nuoren ihmisen tuntemuksia ja kokemuksia ei kuitenkaan ole syytä vähätellä – liian usein katkerat syrjään jäämisen kokemukset alkavat varjostaa elämää liian varhain. Syrjinnän riskit ja niiden tunnistaminen opettavat monet nuoret jo hyvin varhain peittämään itsessään ja elämässään asioita, jotka paikallisissa nuorisokulttuureissa tarjoavat toisille mahdollisen syrjintäperusteen. Kuitenkin, viime kädessä, tutkimuksemme osallistuneiden lasten ja nuorten hartaimmaksi toiveeksi nousi, että saisi olla rauhassa. Voisi olla se, mikä oikeasti on, eikä tarvitsisi piilotella eikä peitellä itseään ja ajatuksiaan.

LÄHTEET

- Aaltonen, Milla, Joronen, Mikko & Villa, Susan (2009) *Syrjintä Suomessa 2008*. Helsinki: Ihmisoikeusliitto ry.
- Ahtela, Karoliina, Bruun, Niklas, Koskinen, Pirkko K., Nummijärvi, Anja & Saloheimo, Jorma (2006) *Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus*. Helsinki: Talentum.
- Andersson, Mette (2003) *Immigrant Youth and the Dynamics of Marginalization*. *Young* 1/2003, 74–89.
- Antikainen, Maire (2010) *Matkalla suomalaisiksi ja hoiva-alan ammattilaiseksi. Venäläis- ja virolaistautisten naisten ja suomalaisuuden kohtaamiset kuulumista rakentamassa*. Helsingin yliopisto: Käyttäytymistieteellinen tiedekunta.
- Anttila, Anu-Hanna, Kuussaari, Kristiina & Puhakka, Tiina (2010) *Ohipuhuttu nuoruus? Nuorten elinolut vuosikirja*. Nuorisotutkimusverkosto, THL ja Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta.
- Bergman, Anne & Ekrem, Carola (1992) *Fest och Fritid. Fyra studier i fi nlandssvenska festtraditioner och ungdomsseder*. *Meddelanden från folkkultursarkivet nr 13*. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.
- Douglas, Mary (1966) *An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. London: ARK.
- Flick, Uwe (2007) *Managing Quality in Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Garfinkel, Harold (1967) *Studies in Ethnomethodology*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Goffman, Erving (1986) *Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press.
- Hamarus, Päivi (2006) *Koulukiusaaminen ilmiönä. Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Harinen, Päivi (2005) *Kansalaiseksi oppiminen ja monikansallistuva yhteiskunta*. Teoksessa M'hammed Sabour & Leena Koski (toim.) *Koulutuksen ja kulttuurin merkitystä etsimässä*. Joensuu University Press, 282–298.
- Harinen, Päivi, Honkasalo, Veronika, Souto, Anne-Mari & Suurpää, Leena (2009) (toim.) *Ovet auki! Monikulttuuriset nuoret, vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Harinen, Päivi & Ronkainen, Jussi (2010) ”Uusi tuuli puhalttaa, painaa pilviin juuret” *Monikulttuuriset nuoret ja kulttuurisen erilaisuuden puolustus*. Teoksessa Tuomas Martikainen & Lotta Haikkola (toim.) *Maahanmuutto ja sukupolvet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 273–290.
- Honkasalo, Veronika, Harinen, Päivi & Anttila, Reetta (2007) *Yhdessä vai yksin erilaisina? Monikulttuuristen nuorten arkea, ajankäyttöä ja ajatuksia*. www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisut.
- Ilonen, Milla (2009) ”Että vois olla siellä missä ne muutkin”: *nuorisotyötä tekevien järjestöjen ja vähemmistöryhmiin kuuluvien nuorten käsityksiä ja kokemuksia yhdenvertaisesta nuorisotyöstä*. Helsinki: Suomen nuorisoyhteistyö – Allianssi.
- Junkala, Pekka & Tawah, Sanna (2009) *Enemmän samanlaisia kuin erilaisia. Romanilasten ja -nuorten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa*. *Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2009:2*. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun toimisto.
- Jyrkämä, Jyrki (1986) *Nuoret sivuraiteelle? Nuorisosta, syrjäytymisestä, yhteiskunnasta*. Teoksessa Armi Mikkola (toim.) *Suomalaista nuorisotutkimusta. Tutkijoiden puheenvuoroja*. Tutkimuksia ja selvityksiä 1/1986. Helsinki: Kansalaiskasvatuksen keskus, 37–58.
- Kangasniemi, Jukka (2008) *Yksinäisyyden kokemisen avainkomponentit Yleisradion tekstitelevision Nuorten palstan kirjoituksissa*. Jyväskylän yliopisto: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Kasanen, Kati (2003) *Lasten kykykäsitykset koulussa*. Joensuun yliopisto: Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 58.
- Kääriäinen, Juha (2008) *Johdanto*. Teoksessa Noora Ellonen, Juha Kääriäinen, Venla Salmi & Heikki Sariola (toim.) *Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset*. Tutkimus peruskoulun 6. ja 9. luokan

- oppilaiden kokemasta väkivallasta. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu/Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 25–31.
- Lehtonen, Jukka (2003) Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa: lähtökohtana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Lepola, Outi (2007) Johdanto. Teoksessa Outi Lepola & Susan Villa (toim.) *Syrjintä Suomessa 2006*. Helsinki: Ihmisoikeusliitto ry, 9–17.
- Luopa, Pauliina, Pietikäinen, Minna, Jokela, Jukka (2008) Koulukiusaaminen peruskoulun yläluokilla 2000–2007. Opetusministeriön julkaisuja 2008:7. Helsinki: Opetusministeriö.
- Lång, K. J. & Mohell, Ulla (1996) Syrjinnän estämisen ja vähemmistöjen suojan institutionaaliset rakenteet. Teoksessa Taina Dahlgren, Juhani Kortteinen, K. J. Lång, Merja Pentikäinen & Martin Scheinin (toim.) *Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa*. Helsinki: Helsinki University Press, 20–31.
- Ollikainen, Taru (2007) Mieluummin liian aikuismainen kuin liian lapsellinen. Tyttöjen siirtymä alakoululaisista yläkoululaisiksi. Julkaisematon sosiologian syventävien opintojen tutkielma. Joensuun yliopisto: Sosiologian laitos.
- Ollikainen, Taru (2010) Nuorten suosiohierarkiat yläkoulussa. Julkaisematon käsikirjoitus. Itä-Suomen yliopisto: Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta.
- Olweus, Dan (1992) Kiusaaminen koulussa. Helsinki: Otava.
- Perho, Sini (2010) Rasistisuus nuorten yhteisöissä. Tutkimus vuosituhannen vaihteen Joensuusta. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Peura, Juuso, Pelkonen, Mikko & Kirves, Laura (2009) Miksi kertoisin, kun se ei auta? Raportti nuorten kiusaamiskyselystä. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- Pohjola, Anneli (2001) Nuorten myyttinen ongelmallisuus. Teoksessa Minna Suutari (toim.) *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 187–204.
- Puuronen, Anne & Välimaa, Raili (2001) *Nuori ruumis*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rastas, Anna (2007) *Rasismi lasten ja nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Tampere: Tampere University Press.
- Rinne, Risto (2001) Koulutuspoliittinen käänne ja nuorten syrjäytyminen. Teoksessa Arto Jauhiainen, Risto Rinne & Juhani Tähtinen (toim.) *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit. Kasvatusalan tutkimuksia 1*. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura, 91–137.
- Salmivalli, Christina (2003) *Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Scheinin, Martin (1996) Mitä on syrjintä? Teoksessa Taina Dahlgren, Juhani Kortteinen, K. J. Lång, Merja Pentikäinen & Martin Scheinin (toim.) *Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa*. Helsinki: Helsinki University Press, 7–20.
- Soilamo, Arto (2006) *Maahanmuuttajaoppilaan osallisuus koulukiusaamisessa*. Turku: Turun yliopisto.
- Souto, Anne-Mari (2010) *Arkipäivän rasismi koulussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Painossa.
- Suomen perustuslaki 1999/731.
- Säkkinen, Tuulia (2002) "Maailma muuttuu ja ihmiset sen mukana." Romaninuorten kokemuksia koulusta ja koulunkäynnistä. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Tolonen, Tarja (2001) *Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Törrönen, Merja & Vornanen, Riitta (2002) *Emotionaalinen huono-osaisuus peruskoululaisten korostamana syrjäytymisenä*. Nuorisotutkimus Vol(2), 33–42.
- Yhdenvertaisuuslaki 2004/21.

yhdenvertaisuus.fi
equality.fi